

April 2007

Norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe

Motivert av idealisme, realpolitikk eller salgbarhet?

Trine Øveraas Broe-Andersen

Hovedoppgave i statsvitenskap

Universitetet i Oslo

Institutt for statsvitenskap

Våren 2007

Forord

Jeg vil takke alle som på ulike måter har bidratt til denne oppgaven. Takk til alle som har stilt opp til intervju, både ved ambassaden i Harare, i Utenriksdepartementet og Norad. Takk også til tidligere utviklingsminister Anne Kristin Sydnes, samt delegasjonsmedlemmene fra reisen til Zimbabwe i 2000 som lot seg intervju i forbindelse med oppgaven. Også takk til Jan Speed fra Vårt Land og tidligere NRK-korrespondent i Afrika, Halle Jørn Hansen som har stilt til intervju.

En særlig takk til Inga Badi-Massoud i Utenriksdepartementets arkiver for hjelp i forbindelse med undersøkelsen. Takk også til Stortingets arkiv for hjelp med å finne dokumenter.

Jeg vil også rette en stor takk til Nupi for studentstipendet og kontorplassen på et tidligere stadium av oppgaven, og for all god hjelp og gode råd jeg der fikk.

Jeg vil spesielt takke veileder Janne Haaland Matlary (H-02/V-03/V-06) ved Institutt for Statsvitenskap for positive bidrag til gjennomføring av oppgaven. Også takk til Jozef Batora for tidligere innspill.

En varm takk til Bernt Gran som har hjulpet meg i innspurten av oppgaven med gode råd og verdifulle innspill.

Sist, men ikke minst, vil jeg takke min mann Thomas for all oppmuntring og støtte underveis.

Høvik, april 2007

Trine Øveraas Broe-Andersen

Innhold

1.0	Innledning.....	s. 5
1.1	Zimbabwes utvikling.....	s. 6
1.2	Problemstilling.....	s. 7
1.3	Hypoteser.....	s. 8
1.4	Avgrensninger.....	s. 9
1.5	Disposisjon for oppgaven.....	s. 11
2.0	Metode.....	s. 12
2.1	Undersøkelsesopplegget.....	s. 12
2.2	Reliabilitet og validitet.....	s. 14
2.3	Kilder.....	s. 16
2.3.1	Skriftlige kilder.....	s. 17
2.3.2	Muntlige kilder/ intervjuer.....	s. 18
2.4	Oppgavens signifikans.....	s. 20
3.0	Internasjonal politisk teori og norsk utenrikspolitikk.....	s. 22
3.1	Utviklingen av internasjonal politikk som fag.....	s. 22
3.2	Idealisme i internasjonal politikk.....	s. 25
3.3	Realisme i internasjonal politikk.....	s. 27
3.4	Norsk utenrikspolitikk innenfor rammen av idealisme og realisme s.	29
3.5	Bistandens rolle i norsk utenrikspolitikk.....	s. 32
3.6	Norsk utenrikspolitikk som en funksjon av salgbarhet.....	s. 35
4.0	Utviklingen i Zimbabwe og Norges forhold til landet.....	s. 41
4.1	Zimbabwes historie fram til frigjøringen.....	s. 41
4.2	Zimbabwe etter frigjøringen.....	s. 42
4.3	Zimbabwes utenrikspolitikk og forholdet til Storbritannia.....	s. 45
4.4	Norges diplomatiske forhold til Zimbabwe.....	s. 47
4.5	Bistandssamarbeidet mellom Norge og Zimbabwe.....	s. 50
4.6	Handelssamarbeidet mellom Norge og Zimbabwe.....	s. 55
5.0	Zimbabwe og den politiske prosessen i Norge.....	s. 56
5.1	Overgrepene i Matabeleland i 1983.....	s. 56
5.1.1	Norges politiske prosess i forhold til Matabeleland.....	s. 57
5.2	Farmokkupasjonene i 2000.....	s. 62
5.2.1	Norges politiske prosess i forbindelse med farmokkupasjonene.....	s. 63
5.3	Presidentvalget i 2002 og Norges politiske prosess.....	s. 67
5.4	Oppsummering.....	s. 70
6.0	Analyse av norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe.....	s. 71
6.1	Overgrepene i 1983 og analyse av Norges politikk.....	s. 71

6.2	Farmokkupasjonene i 2000 og analyse av Norges politikk.....s.	76
6.3	Presidentvalget i 2002 og analyse av Norges politikk.....s.	79
6.4	Oppsummering.....s.	81
7.0	Avslutning og konklusjon	83

Bibliografi

1.0 Innledning

Hva er det som har påvirket og formet Norges utenrikspolitikk overfor Zimbabwe - et land som Norge har hatt et bistandssamarbeid med i over 20 år - og som i 2002 mistet sin status som prioritert hovedsamarbeidsland for Norge? Oppgaven analyserer utviklingen i det bilaterale norsk-zimbabwiske forholdet fra 1970-tallet fram til 2002, og ser på norske utenrikspolitiske handlinger i forbindelse med tre utvalgte hendelser fra denne perioden.

Det var for eksempel tilsynelatende ikke noe problem for Norge at titusener av mennesker i 1983 ble drept i en massakre i Matabeleland sydvest i Zimbabwe¹, ettersom det ikke kom noen offisiell reaksjon fra Utenriksdepartementets (UDs) side². Men i 2002 avsluttet Norge bistandssamarbeidet med Zimbabwes myndigheter etter lengre tids negativ utvikling i landet, både økonomisk, sosialt og politisk.³ Og ved presidentvalget i Zimbabwe i 2002 gikk Norge som det eneste vestlige landet inn som valgobservatør, mens EU-landene trakk seg ut av Zimbabwe.

Tradisjonelt har motivasjonen bak utviklingshjelp i norsk utenrikspolitikk blitt analysert ut fra en *idealistisk* tankegang (Stokke 1987:35), der *verdier* blir sett på som utenrikspolitiske mål i seg selv (Knutsen 1997b:38). Det har også blitt hevdet at mer *realpolitiske* interessehensyn som *sikkerhet og økonomisk velferd* (ibid.) har spilt inn i de overordnede norske, utenrikspolitiske vurderingene som har omhandlet utviklingshjelp (Ruud og Kjerland 2003:253).

Det har også blitt tatt til orde for at norsk utenrikspolitikk generelt ikke kan analyseres ut fra idealistiske og realpolitiske motivasjoner som to motsetninger (Thune og Larsen 2000). Det har blitt hevdet at det ikke behøver å være enhetlige motiver bak en stats utenrikspolitikk, og at det blir feil å snakke om en stats utenrikspolitiske linje.

¹ Rapport fra Catholic Commission on Justice and Peace (1997) fra viser at 20.000 mennesker ble drept og at svært mange ble politisk forfulgt i Matabeleland sydvest Zimbabwe i første halvdel av 1980-tallet.

² Det viser en gjennomgang av UDs arkiver for den aktuelle perioden.

³ I følge en pressemelding fra UD av 19.4.2002.

Formålet med oppgaven er å analysere motivasjonene bak norsk utenrikspolitikk i forhold til Zimbabwe og undersøke om det har eksistert en enhetlig linje i denne politikken. Oppgaven søker å gi en *intensjonal forklaring*, det vil si at den påpeker motiver eller hensikter bak handlinger og hendelsesforløpet som har ført fram til politikken (Østerud 2002:16). Med bakgrunn i utvalgte teorier i internasjonal politikk blir det satt opp tre hypoteser. Dette er gjort ut fra en antakelse om at hypotesene hver for seg eller sammen kan forklare motivasjonene bak Norges utenrikspolitikk overfor Zimbabwe, gitt tre utvalgte hendelser i Zimbabwes historie. Et delmål med undersøkelsen er i så måte å være et *innspill* til teoridebatten om hva som konstituerer norsk utenrikspolitikk.

Hva har vært motivasjonene bak de norske, utenrikspolitiske beslutningene i forhold til Zimbabwe? Har Norge har fulgt én utenrikspolitisk linje, eller har politikken vært flyktig og ikke-konsistent? Det er hva denne oppgaven skal søke å analysere og besvare.

1.1 Zimbabwes utvikling

Norge har historisk sett hatt et godt forhold til Zimbabwe, helt tilbake fra uavhengigheten fra det tidligere Rhodesia i 1980. Da Robert Mugabe ble valgt til landets statsminister i 1980 hadde Zimbabwe fått en særegen posisjon internasjonalt (Meredith 2002:46). I det internasjonale samfunnet ble Robert Mugabe framstilt som en frigjøringshelt, og han overtok et land med en, relativt sett, blomstrende økonomi og godt utbygget infrastruktur. På mange måter var Zimbabwe i afrikansk målestokk et foregangsland for økonomisk og sosial utvikling, hvor de satset sterkt på utdanning, helse og offentlige goder.

Norge ønsket å være med å bidra til utviklingen av Zimbabwe, og hadde landet som et prioritert samarbeidsland for bistand i over 20 år. Ikke engang interne problemer på begynnelsen av 1980-tallet, som endte i politiske forfølgelser og massedrap av en bestemt folkegruppe i Matabeleland i 1983, førte til at Robert Mugabe og hans regime mistet heltestatusen internasjonalt. Selv om det i alle år siden Mugabe kom til makten har vært dokumentert en viss grad av politiske overgrep og

brudd på menneskerettighetene i Zimbabwe⁴, var det først på slutten av 1990-tallet at det for alvor ble internasjonal oppmerksomhet rundt utviklingen i landet.

Noe av bakgrunnen for det som skulle utvikle seg til en massiv forverring av den politiske situasjonen i Zimbabwe, var en landreform om jordfordeling.⁵ Kravet om rettferdig jordfordeling var i sin tid en av drivkreftene bak frigjøringskrigen og reformen skulle være en slags ”siste fase” i avkolonialiseringen. Den gikk ut på å ekspropriere mange av de enorme, kommersielle eiendommene som nesten bare hvite farmere i Zimbabwe inntil da hadde drevet. Meningen var at jorden skulle deles ut til bredere lag av befolkningen – mot økonomisk kompensasjon til farmerne.

Imidlertid fikk jordreformen en katastrofal dreining i 2000. President Mugabe og hans regjering gjorde ingenting for å hindre såkalte krigsveteraner fra å innta farmene ulovlig, og utføre overgrep og drap på farmerne og landarbeiderne (Meredith 2002). Det ble hevdet at farmokkupasjonene var en del av Mugabes politikk for å beholde makten i Zimbabwe. Forsøket på å tiltvinge seg eiendommene uten skikkelig kompensasjon har gitt store konsekvenser for landbruksproduksjonen og den økonomiske utviklingen i landet. I dag ligger store jordbruksområder i Zimbabwe brakk og inflasjonen i landet er den høyeste i verden (Dixon 2007). 83 år gamle Mugabe sitter fortsatt som president i Zimbabwe. Han ble valgt på nytt i 2002, i en valgomgang preget av vold og trusler, noe som ble dokumentert av norske valgobservatører i landet (se Vollan 2002). President Mugabe har allerede varslet at han stiller som presidentkandidat på ny ved valget i 2008 (Dixon 2007).

1.2 Problemstilling

Oppgaven søker å analysere og forklare hva som har motivert Norges utenrikspolitikk overfor Zimbabwe fram til 2002, og om det har eksistert en enhetlig linje i denne politikken. Til analysens formål er det tatt utgangspunkt i tre bestemte hendelser i Zimbabwes historie: Overgrepene og massakren i Matabeleland i 1983,

⁴ Det viser blant andre Amnesty Internationals årsrapporter. Også gjennomgangen av UDs arkiver for den aktuelle perioden, viser at det årlig ble rapportert om brudd på menneskerettighetene.

⁵ I følge en delegasjonsrapport til UD, datert 13.5.2000.

farmokkupasjonene i 2000, og presidentvalget i Zimbabwe i 2002 (se begrunnelse for utvalget av disse under 1.5). Følgende spørsmål i problemstillingen søkes besvart:

”Hva har vært de bakenforliggende motivasjonene for Norges utenrikspolitikk overfor Zimbabwe fram til 2002 og har det eksistert noen helhetlig linje i denne politikken?”

1.3 Hypoteser

For å besvare oppgavens problemstilling blir det satt opp tre hypoteser med utgangspunkt i teorier i internasjonal politikk.

Den første hypotesen springer ut fra en teori om *idealisme*, som generelt betoner verdien av normer og klare rettsregler i internasjonal atferd. Idealisme bygger på tanken om internasjonalisme, samarbeid og en konkret praktisering av universelle verdier og idealer. Det kan for eksempel være hensiktsmessig å øve et samordnet, internasjonalt press i forhold til et annet lands politikk hvis man for eksempel ønsker å få til en endring i menneskerettighetssituasjonen i landet (se Risse m.fl. 1997). Idealismen er normativ, der man handler etter hvordan verden *burde være* (Carr 1947). Ut fra idealistisk tankegang er motivasjonene bak utenrikspolitikken altruistiske og uegennyttige. Fra dette utledes den første hypotesen:

H1. Norges utenrikspolitikk overfor Zimbabwe kan forklares ut fra idealistiske motivasjoner, der Norge har praktisert universelle verdier og idealer uten å legge egne interesser til grunn for politikken.

Den andre hypotesen er basert på en teori om *realisme* i internasjonal politikk. Her spiller geografi, ressurser, institusjoner, samfunnsform og nasjonal identitet inn som interessermarkører for nasjonalstaten. Realisme i utenrikspolitikken utøves for å oppnå noe som er i en stats interesse eller å øke statens innflytelse – det være seg økonomisk, sikkerhetsmessig eller politisk (se f.eks. Østerud 2002:223) Realismen kan godt omhandle verdier og moral, men da som en funksjon av maktutfoldelse. Der

idealismen er normativ, tar realismen utgangspunkt i *hva som er* (Carr 1947). Ut fra en slik forklaringsmodell vil Norge utenrikspolitisk være motivert av å sikre eller øke maktbasen for norske egeninteresser. Disse kan for eksempel være landets sikkerhet, økonomi eller velferd. Fra dette utledes den andre hypotesen:

H2. Norges utenrikspolitikk overfor Zimbabwe kan forklares ut fra realpolitiske motivasjoner, der Norge har ønsket å sikre eller øke maktbasen for egne interesser.

I den tredje teorien tas det til orde for at små staters utenrikspolitikk motiveres ut fra hvordan omverdenen, internasjonalt eller nasjonalt, oppfatter og omtaler staten. Omverdenens oppmerksomhet og bedømmelse blir dermed avgjørende for når, hvordan og hvor det handles (Thune og Larsen 2000).

I denne forklaringsmodellen orienteres utenrikspolitikken mot lite kontroversielle saksfelt og baseres på begrunnelser som vanskelig lar seg kritisere. På den måten blir utenrikspolitikken flyktig, omdømme- og salgsoorientert. Ut fra dette kan utenrikspolitikken ikke forklares ut fra enhetlige idealistiske- eller realpolitiske motivasjoner og én gitt, vedvarende utenrikspolitisk linje. Den tredje hypotesen som kan utledes ut fra denne tankegangen er som følger:

H3: Norges utenrikspolitikk overfor Zimbabwe kan forklares ut fra pragmatiske motivasjoner, der Norge har lagt seg på en lite kontroversiell linje og har handlet ut fra hvilken politikk en har antatt ville være mest salgbar overfor omverdenen.

1.4 Avgrensninger

I oppgaven har jeg avgrenset det empiriske og analytiske fokuset til tre bestemte hendelser i Zimbabwes historie fra uavhengigheten i 1980 og fram til 2002. Utvalget av hendelser er gjort for å begrense oppgavens omfang, gi oppgaven en retning og

samtidig gi et analysegrunnlag for et så representativt bilde av Norges utenrikspolitikk overfor Zimbabwe som mulig i denne perioden.

Bakgrunnen for at jeg har valgt å fokusere på akkurat disse tre hendelsene, er fordi de på hver sin måte har vært dramatiske i Zimbabwes politiske utvikling, og på den måten har vært interessante. De tre hendelsene har ført til et internasjonalt politisk engasjement for den videre utviklingen av Zimbabwe, der også Norge har måttet forholde seg til Zimbabwe og foreta utenrikspolitiske beslutninger i forhold til hendelsene. Jeg vil understreke at jeg ikke ser på hendelsene som sammenlignbare, ettersom de både er ulike i sin natur og fordi de foregår på forskjellige tidspunkt i Zimbabwes historie. (Og det er heller ikke oppgavens formål å sammenligne disse hendelsene.)

I undersøkelsen er det et avgrenset teoretisk fokus på teoriene idealisme og realisme i internasjonal politikk. Årsaken til at nettopp de to teoriene er valgt, er at de har utgjort en tradisjonell måte å forstå staters utenrikspolitikk på. Samtidig er de stadig en dominerende teoretisk angrepsvinkel å analysere motivasjonene for Norges utenrikspolitikk på (Knutsen m.fl. 1997 og Thune og Larsen 2000). I tillegg til de to teoriene analyseres forklaringskraften i en tredje teori. Denne teorien er – i motsetning til teorier der man antar at aktørene har *gitte* motiver i utgangspunktet (som verdier eller interesser) – en teori der man i stedet forstår små staters utenrikspolitikk som en funksjon av antatt salgbarhet overfor omverdenen. Årsaken til at jeg har valgt også denne teorien, er at den etter mitt syn utgjør en plausibel forklaringsmodell å forstå motivasjonene bak den norske utenrikspolitikken, utover de tradisjonelle teoriene.

Det finnes også andre interessante teorier i internasjonal politikk som kunne analysert eller forklart motivasjonene for norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe, som for eksempel avhengighetsteori, feminisme, marxisme og andre. Av hensyn til oppgavens omfang har jeg ikke funnet plass til å analysere disse, annet enn kort å referere til deres innhold (se 3.1.). Det betyr ikke at jeg avviser at disse også ville kunne hatt forklaringskraft i forhold til å besvare problemstillingen om hva som har konstituert Norges utenrikspolitikk overfor Zimbabwe.

Når det gjelder aktørbegrepet (forstått som den som tar beslutningene om en avgjørelse) behandles Norge som en *enhetlig aktør* i oppgaven. Dette er en avgrensning som i utgangspunktet har en iboende, implisitt antakelse av at staten Norge er en homogen enhet med få eller ingen andre interesser som påvirker beslutningene. Begrepet *forstås* likevel ikke som så snevert som det blir beskrevet ovenfor, men benyttes fordi det er enkelt å forholde seg til.⁶ Så på samme tid som staten Norge behandles som en enhetlig aktør, antas det at det i beslutningsprosessene rundt Norges utenrikspolitikk vil være flere aktører involvert, som har en avgjørende betydning for utfallet av beslutningen. Det kan for eksempel være ulike politikere, embedspersoner, organisasjoner, forskere eller andre. I internasjonal politikk kan utenrikspolitikk forstås som noe som formes ”innenfra og ut” (”Second Image”) (Waltz 1959) eller ”utenfra og inn” (”Second Image Reversed”) (Gourevitch 1978). Her mener jeg som Putnam (1998) at innenrikspolitiske og internasjonale bevegelser skjer simultant og at en stats utenrikspolitikk formes på flere plan samtidig.⁷

1.5 Disposisjon for oppgaven

Kapittel 2 omhandler metodebruken i oppgaven. Der drøftes undersøkelsesopplegget, relevant litteratur, kilder og kildekritikk.

I *Kapittel 3* presenteres utviklingen av et utvalg ulike retninger innen internasjonal politikk som fag. Videre er det en gjennomgang av idealisme og realisme samt teorien om utenrikspolitikk som en funksjon av salgbarhet. Alle tre teorier vurderes i lys av motivasjoner for norsk utenrikspolitikk generelt. På samme måte beskrives den generelle utviklingen av bistandens rolle i norsk utenrikspolitikk, også i lys av mulige motivasjoner.

I *Kapittel 4* beskrives den historiske utviklingen i Zimbabwe og landets utenrikspolitikk, særlig i forhold til den tidligere kolonimakten Storbritannia. Dessuten presenteres Norges diplomatiske forhold til Zimbabwe generelt, samt

⁶ Enhetlig aktør-begrepet er basert på en tese om formal rasjonalitet som er en idealtipe og som kan være problematisk i praksis og ha begrenset forklaringskraft. Likevel kan bruken av begrepet være realistisk. (Østerud 2002:20).

⁷ Jeg behandler imidlertid ikke norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe som et diplomatisk spill, som i Putnams ”Two-Level Games”.

utviklingen av det bilaterale bistands- og handelssamarbeidet med Zimbabwe og omfanget av dette. Årsaken til at Zimbabwes historie og Norges overordnede forhold til landet blir belyst generelt, er at det skal kunne bidra til å gi en bredere forståelse for analysen av politikken senere i undersøkelsen.

I *Kapittel 5* presenteres de tre hendelsene i Zimbabwes historie og Norges politiske håndtering av disse: Massakren og de politiske forfølgelsene i Matabeleland i 1983, farmokkupasjonene i 2000 og presidentvalget i Zimbabwe i 2002.

I *kapittel 6* analyseres motivasjonene for norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe. Dette gjøres med bakgrunn i hypotesene og gitt de norske beslutningsprosessene ved de tre hendelsene. Det drøftes også om det på bakgrunn av analysen kan hevdes å ha vært en enhetlige motivasjoner eller en helhetlig norsk, utenrikspolitisk linje overfor Zimbabwe.

I *kapittel 7* trekkes de samlede linjene for oppgaven, med konklusjoner.

2.0 Metode

Dette kapitlet omhandler hvilken metode som benyttes for å belyse problemstillingen. Først redegjøres kort for undersøkelsesopplegget. Deretter gjennomgås kildene som benyttes i oppgaven. Til slutt presenteres hva som er gjort for å sikre undersøkelsens reliabilitet og validitet, samt undersøkelsens signifikans.

Hva er metode? ”En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder” (Aubert 1985:196). Metoden er altså det instrumentet en benytter seg av for å komme frem til ny kunnskap. Metodevalg er begrenset av det materialet man har til rådighet, de spørsmålene som stilles, og særtrekk ved de fenomenene en står overfor. Det er sammenhengen mellom problemstilling, datagrunnlag og metode som avgjør forskningens kvalitet. Et solid metodologisk fundament skal begrense faren for å trekke slutninger som ikke er valide og/ eller reliable i samfunnsvitenskapelig forskning.

2.1 Undersøkelsesopplegget

Problemstillingens art gjør det både nødvendig og logisk å ta i bruk kvalitativ analyse, ettersom antall enheter som undersøkes (Norges utenrikspolitikk) utelukker kvantitativ analyse. Det som karakteriserer et kvalitativt opplegg er at man tar sikte på en helhetlig forståelse og analytisk beskrivelse av spesifikke forhold, der man går mer i dybden enn i bredden. Analyse og fortolkning foregår ofte parallelt med datainnsamling og bygger ikke på spesielle standardiserte teknikker (Grønmo 1995:118).

Oppgaven er et casestudium, basert på et *forklarende* undersøkelsesopplegg der jeg søker å påvise årsakene til mønstrene jeg måtte finne (Hellevik 1994:74). Et casestudie er ”*en empirisk undersøkelse som tar for seg et fenomen innenfor sin riktige kontekst, og det når båndene mellom fenomenet og konteksten ikke er særlig tydelige*” (min oversettelse, Yin 1994:113). Casestudiet er en forskningsstrategi der man med andre ord studerer ett eller få enkelttilfeller av et mer generelt fenomen.

Enkeltilfeller blir studert med et visst utforskende siktemål og med flere metoder, fordi grensene mellom fenomenet og konteksten rundt det ikke kan fastlegges sikkert på forhånd. Casestudiets fordel er at man kan fokusere relativt snevert og bygge på et bredt spekter av kilder. Dens ulempe er at eventuelle generaliseringsambisjoner, utover i forhold til teori, må vike (Yin 1994:10).

Denne casestudien kan således ikke brukes til å si noe om hva som motiverer eller skaper endringer i norsk utenrikspolitikk forøvrig, annet enn i tilfellet med Zimbabwe. Casestudien er godt egnet når et *”hvordan eller hvorfor-spørsmål blir stilt om et sett av hendelser, der den som undersøker caset har liten eller ingen kontroll over utfallet”* (min oversettelse, Yin 1994:9). Det karakteristiske ved et slikt studium er at det er avgrenset til et gitt område og en spesifikk tidsperiode, og at funnene ikke skal generaliseres utover dette. Likevel er det som nevnt innledningsvis et delmål for oppgaven å være et *innspill* i debatten om hva som konstituerer norsk utenrikspolitikk – i tilfellet norsk utenrikspolitikk og Zimbabwe.

I et casestudium benytter man flere beviskilder. Når man benytter seg av ulike kilder som utfyller hverandre, kalles det triangulering. Vanligvis vil analysen bli mer nyansert og allsidig jo flere kilder som benyttes (Yin 1994:91). Et casestudium bør være betydningsfullt, eller signifikant (Yin 1994:147). Det kan være betydningsfullt gjennom å virke avslørende og ved å representere et ekstremt tilfelle.

2.2 Reliabilitet og validitet

Ett av problemene ved å bruke kvalitativ metode er at utvalget av data lett kan bli påvirket av forskerens skjønn og ønske om bestemte konklusjoner. Dersom utvalget av kilder er tilfeldig vil oppgavens reliabilitet være svekket. Reliabilitet (pålitelighet) sikter til *hvordan* man har kommet frem til et bestemt datamateriale, det vil si om dataene er samlet inn på nøyaktig måte (Hellevik 1994:159). For å sikre høy reliabilitet må man gjøre det klart og presist hvordan man har tenkt å gå fram. Målsettingen med å sikre reliabiliteten er å redusere antall feil og skjeve eller forutinntatte oppfatninger. Undersøkelsen skal foretas som om noen alltid titter deg over skulderen (Hellevik 1994:159, Yin 1994:36-37). Reliabiliteten økes gjennom opprettelsen av en beviskjede. I oppgaven skal det være mulig å følge gangen i

undersøkelsen fra innledende spørsmål til endelig konklusjon, slik at leseren kan trekke uavhengige konklusjoner basert på informasjonen som er blitt presentert. De negative sidene ved de ulike kildene, som for eksempel at de bare presenterer et syn, eller er tendensiøse, kan veies opp ved å benytte metodetriangulering. Da benytter man seg av flere typer metoder til å belyse ett og samme fenomen. Man kan velge ulike datainnsamlingsteknikker slik at de supplerer hverandre og oppveier hverandres eventuelle negative sider (Andersen 1990:153).

I denne oppgaven blir metodetrianguleringen gjennomført ved å kombinere kildene som er presentert nedenfor. Offentlige dokumenter og referater fra Stortinget, samt for eksempel landrapporter om Zimbabwe og pressemeldinger om norsk utenrikspolitikk fra Norad og UD, representerer de offisielle synspunktene. Interne UD-notater, brev og innberetninger fra ambassaden i Harare som omhandler utviklingen i Zimbabwe, ofte med politikere eller embedsverkets påtegninger, kan gi et objektivt inntrykk av saksgangen og beslutningsprosessen internt i UD. Intervjuene med personer som har vært sentrale i prosessen og utformingen av norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe, samt personer som har hatt kunnskap om- og innsikt i den utenrikspolitiske prosessen, gir mer personlige og muligens subjektive vurderinger.

Det er alltid knyttet en viss usikkerhet til hvorvidt man har kommet frem til data som er relevante for problemstillingen. Er for eksempel det som belyses spesielt i oppgaven, de tre hendelsene i Zimbabwes historie, og norsk utenrikspolitikk i forhold til disse hendelsene, egnet til å si noe om problemstillingen?

Dette dreier seg om oppgavens validitet som betegner datas *relevans* i forhold til problemstillingen (Hellevik 1994:159). Validitet (gyldighet) betegner samsvaret mellom den teoretiske definisjonen av en variabel og den operasjonelle definisjonen som styrer datainnsamlingen (Østerud m.fl. 1997:285). Undersøkelsens validitet avhenger med andre ord av om det som undersøkes er de egenskaper problemstillingen gjelder. Dette samsvaret lar seg ikke måle direkte, men må vurderes skjønnsmessig. Måter å sikre dette på er å benytte seg av flere beviskilder, etablere en beviskjede og drøfte undersøkelsen med flere personer (Yin 1994:34).

I denne undersøkelsen sikres validiteten gjennom triangulering av dokumenter, innrapporteringer, medieinformasjon og informantintervjuer. En beviskjede skapes ved at det er en klar sammenheng mellom spørsmålene som er stilt, materialet som er samlet inn, og konklusjonene som trekkes på bakgrunn av dette. Oppgaven er også drøftet med flere personer underveis.

Et viktig spørsmål i forhold til denne oppgavens validitet er hvorvidt andre variabler enn de jeg har valgt å presentere som uavhengige variabler (idealisme, realisme, salgbarhet) kan ha påvirket den avhengige variabelen (Norges utenrikspolitikk). Som skrevet i avgrensningen for undersøkelsen innledningsvis, er det selvfølgelig fullt mulig at også andre variabler kunne hatt forklaringskraft. Når det gjelder de variablene som er valgt, er jeg klar over at spuriøse effekter kan oppstå, og at det kan være vanskelig å isolere andre faktorer i et case som dette. Opplegget for oppgaven kunne ha inneholdt flere og mer detaljerte elementer, men jeg mener likevel at hovedtrekkene kommer fram gjennom de ulike forklaringsfaktorene.

2.3 Kilder

Som grunnlag for undersøkelsen har jeg gjort bruk av ulike typer kilder, både skriftlige og muntlige. Ingen av kildene har spesiell forrang, men meningen er at de skal utfylle hverandre. Kildematerialet er svært omfattende. Dermed skjer fortolkning på bakgrunn av utdrag fra dette materialet. Andre argumenter og standpunkt kunne ha kommet fram dersom jeg hadde valgt andre utsnitt eller spørsmålsstillinger, og dermed kunne også fortolkningen bli annerledes. Med andre ord, det er ikke sikkert at skriftutsnittene eller de muntlige intervjuene er representative. Selve presentasjonsformen må likevel baseres på det tekst- og intervjumaterialet som kildegrunnlaget utgjør. Enkelte argumenter og standpunkt er fremhevet, i størst mulig grad i form av sitater, mens andre er utelatt. Utdrag reflekterer dermed ikke nødvendigvis den helheten de er hentet fra, og følgelig kan det øke faren for skjevheter i de tolkningene jeg legger fram.

Et problem som er nært knyttet til faren for skjevfortolkninger er det som kalles "anekdotisk bevisførsel". Man plukker litt her og der av det en selv finner viktig, karakteristisk og interessant. På den annen side har utvelgelsen foregått på

bakgrunn av problemstillingen. Sitater er benyttet i denne sammenheng for å beskrive, utdype og eksemplifisere generelle poenger og resonnementer. I følge Grønmo (1982:113) gir en slik bruk av sitater både detaljer, en nyansert og helhetlig beskrivelse av det som analyseres, blant annet fordi sitatene stort sett gjengir primærkildenes egne uttrykk og formuleringer. Ved å presentere skriftlige og muntlige utdrag i sitatsform, tydeliggjøres også hvor teksten eller intervjuet slutter og min egen tolkning begynner. Dermed blir det lettere for leseren å kontrollere rimeligheten av fortolkningen.

2.3.1 Skriftlige kilder

Det er viktig å være kritisk til de dokumenter og skriftlige kilder man benytter. Yin (1994:82) peker på at man bør ha klart for seg at dokumentene ble skrevet for et bestemt formål og et bestemt publikum som skiller seg fra casestudiets formål og mottakere. *””Dokumentbevisene” reflekterer en kommunikasjon mellom andre parter, som søker å oppnå noen andre mål og hensyn enn de som foretar casestudiet”* (min oversettelse, ibid.). Dette kan føre til skjevheter i undersøkelsen og man bør derfor benytte ulike beviskilder som avkrefter eller bekrefter hverandre. Det har vært gjort i denne studien så langt flere kilder har vært tilgjengelige. Av samme grunn varierer de skriftlige kildene som jeg har valgt for å belyse oppgaven, i form og innhold.

Når jeg har ønsket å studere regjeringens offisielle utenrikspolitikk, har Stortingsmeldinger, som er regjeringens redegjørelse for status på et gitt felt, vært viktige kilder. Bistandspolitikk generelt og overfor Zimbabwe spesielt er med jevne mellomrom blitt debattert i Stortinget, og spesielt i spørretimen har det tidvis vært fokusert på utviklingen av situasjonen i Zimbabwe. Jeg har studert referatene fra stortingsdebatter og spørretimer mellom 1980 og 2002 for å følge utviklingen av den norske utenrikspolitiske holdningen i forhold til Zimbabwe helt tilbake fra starten av bistandssamarbeidet. Dette materialet har også vært sentralt for å kunne rekonstruere hendelser og viktige begivenheter tilbake i tid.

Dessuten har jeg søkt UD og fått innsikt i en rekke avgraderte notater og innrapporteringer, inkludert politikeres og embedsverkets påtegninger om Norges

forhold til Zimbabwe mellom 1980-2002 i UD's arkiver. Når det gjelder dokumentene fra 1980 til 1991, har jeg hatt tillatelse til å ta kopier av disse, mens jeg har hatt tillatelse til å studere og skrive av innholdet for dokumentene etter 1991. Jeg søkte om å få innsyn i alle dokumenter som omhandlet norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe og utviklingen i landet, og fikk også tilgang til en stor andel mapper om denne. Men det er naturlig nok ikke mulig å vite om jeg har fått innsyn i absolutt alle dokumenter og innrapporteringer om utviklingen i Zimbabwe, og om UD for eksempel har skilt ut enkeltdokumenter fra innsyn og eventuelt på hvilket grunnlag det i så fall skal ha skjedd.

En annen viktig skriftlig informasjonskilde har vært nyhetsartikler fra norske og utenlandske aviser og magasiner som har omhandlet situasjonen i Zimbabwe, samt utenrikspolitisk håndtering av den i Norge og andre land. Også enkeltstående internasjonale rapporter om menneskerettighetssituasjonen og den politiske utviklingen i Zimbabwe, samt historiebøker og politiske biografier har gitt meg en beskrivelse av den politiske utviklingen i Zimbabwe og internasjonale reaksjoner på denne.

2.3.2 Muntlige kilder/ intervjuer

Det kvalitative intervjuet er en annen måte å samle informasjon på. *"Ideelt sett er det kvalitative intervjuet en tapping av 'hverdagssamtalen' for den informasjon den kan gi"* (Holme og Solvang 1993:113). Intervjuobjektene ble delvis valgt for å utfylle det jeg ikke kunne forvente å finne i de skriftlige kildene, og dessuten for å kartlegge hvordan de som enkeltpersoner og i kraft av sine stillinger oppfattet den norske utenrikspolitikken i forhold til Zimbabwe.

Jeg oppdaget gjennom arbeidet med oppgaven at UD i forkant av avgjørelsen om å fryse og etterhvert avslutte bistandssamarbeidet med Zimbabwes myndigheter hadde sendt en egen, UD-ledet "fact finding"-delegasjon fra det norske sivile samfunn til Zimbabwe. Deres oppdrag var blant annet å intervju og samle informasjon fra ulike organisasjoner og personer i Zimbabwe om utviklingen i landet. Til slutt skulle delegasjonens inntrykk bunne ut i en felles anbefaling til UD om den videre utviklingen av den norske utenrikspolitikken overfor Zimbabwe.

Denne delegasjonen utgjorde til sammen et bredt utvalg av representanter fra ikke-statlige organisasjoner (NGOer), akademia/forskning, media og fagbevegelse som på ulike måter har hatt et særlig forhold til Zimbabwe og et kunnskapsnivå om utviklingen i landet. Jeg intervjuet flere av de som deltok på denne delegasjonsreisen, for å få deres inntrykk og vurderinger av den norske utenrikspolitiske prosessen i forhold til Zimbabwe. Sentrale tema i intervjuene med disse var:

- Deres inntrykk av den norske utenrikspolitisk prosess i forhold til Zimbabwe, i forhold til utviklingen i landet.
- Følte de seg kooptert av norske myndigheter når de ble valgt ut til å være med på en slik reise?
- Mente de at utfallet av norske myndigheters politikk ville kunne bidra til å påvirke utviklingen i Zimbabwe?

Dessuten intervjuet jeg daværende utviklingsminister Anne Kristin Sydnes (Ap), som var sentral da beslutningen om å fryse den bilaterale bistanden og kutte ut Zimbabwe som hovedsamarbeidsland ble gjort i 2001. Her var det aktuelle temaet for intervjuet å kartlegge hvordan hun som politiker tenkte og handlet i den aktuelle situasjonen. Jeg reiste også til den norske ambassaden i Harare, hvor jeg blant andre intervjuet ambassadøren. Sentrale tema for samtalen her var hvordan ambassaden arbeidet i forhold til Zimbabwes myndigheter, andre lands ambassader, samt i forhold til rapporteringer og anbefalinger om policyendringer til UD hjemme i Norge.

Andre informanter har vært embedsmenn i UD og Norad, som enten har tjent i Zimbabwe eller som har hatt landansvar for Zimbabwe. Her var temaene hvordan de hadde oppfattet den norske utenrikspolitiske prosessen i forhold til Zimbabwe, i forhold til utviklingen i landet. Ett av spørsmålene var om de hadde inntrykk av at UD selv satt i førersetet for utviklingen, eller om det var andre faktorer som drev det fremover.

Dessuten intervjuet jeg to norske journalister som har fulgt utviklingen i Zimbabwe og norske myndigheters politikk i forhold til landet i en årrekke, for å få deres syn på hvordan de utenrikspolitiske prosessene har foregått. De enkelte

intervjuene vil ikke bli gjengitt i sin helhet i selve oppgaven, men benyttes direkte i oppgaven gjennom sitater, vurderinger og kildeopplysninger.

Jeg er klar over at det kan oppstå problemer med intervjuer av personer i ledende stillinger. I en intervjusituasjon kan svarene bære preg av å være innstuderte foredrag som representerer offisielle eller taktiske synspunkter. Samtidig kan personer i ledende stillinger ikke ville være for frittalende da det kan være uheldig for deres posisjon eller det feltet de representerer (Fivesdal 1990). I den grad informantene selv ønsket å ta styringen over samtalen eller svarene fikk karakter av å være innstuderte foredrag, ble det stilt oppfølgingsspørsmål som krevde mer av informanten.

2.4 Oppgavens signifikans

Et viktig aspekt ved et casestudium er som nevnt om oppgaven kan sies å være signifikant. I dette ligger at studiet kan være betydningsfullt gjennom å virke avslørende eller ved å representere et ekstremt tilfelle. I forarbeidet med oppgaven og gjennom innsamlingen av materiale, har jeg ikke funnet andre studier som har tatt for seg motivasjonene bak norsk utenrikspolitikk i et tilsvarende case som overfor Zimbabwe. I den forstand vil jeg hevde at oppgaven kan karakteriseres som avslørende, og på den måten signifikant.

Jeg mener dessuten at norsk utenrikspolitikk i forhold til Zimbabwe representerer et ekstremt tilfelle ettersom Norge i 2002 avsluttet bistandssamarbeidet med Zimbabwes myndigheter. Dette er, i utenrikspolitisk sammenheng, en dramatisk handling, ettersom et bistandskutt anses for å være en meget kraftig diplomatisk reaksjonsform (Selbervik 1995:86). En gjennomgang av Norges samarbeidsland for bistand, har vist at også de fleste andre landene bryter menneskerettighetene og-/ eller mangler demokratisk styresett⁸, og det uten at Norge har brutt det bilaterale bistandssamarbeidet med disse landene. Derfor mener jeg at oppgaven kan hevdes å være signifikant også på den bakgrunn.

⁸ Uganda, Tanzania og Kenya er noen eksempler på land som ikke følger menneskerettighetene og som i praksis mangler et demokratisk styresett, men som Norge har et bistandssamarbeide med.

3.0 Internasjonal politisk teori og norsk utenrikspolitikk

Teoretiseringen omkring internasjonale politiske forhold generelt og staters utenrikspolitikk spesielt er et mangeslungent og omfattende område innenfor flere fagfelt, som for eksempel sosiologi, historie, sosialantropologi, statsvitenskap og spesielt innenfor *International Politics* (IP). Selve faget internasjonal politikk kan i følge Østerud (1997) ses på som den delen av statsvitenskap som studerer politiske relasjoner over statsgrensene.

I det følgende redegjøres det for internasjonal politikk som fag, der innholdet av ulike teoretiske retninger og forklaringsmodeller kort beskrives. Det tas utgangspunkt i retningene idealisme og realisme ved å sette disse i en faghistorisk ramme, og vurdere hvordan de tradisjonelt har vært brukt som analyseverktøy for norsk utenrikspolitikk generelt. Innenfor samme perspektiv vurderes bistandens rolle generelt i norsk utenrikspolitikk. Til slutt presenteres en alternativ måte å forstå Norges utenrikspolitikk på, der utenrikspolitikken behandles som en funksjon av salgbarhet overfor omverdenen. Denne teorien avviser at Norge følger en enhetlig *linje* i utformingen av utenrikspolitikken og hevder at det er tilslørende å vise til realisme og idealisme som to motsetninger.

Teoriene om idealisme, realisme og salgbarhet danner grunnlag for undersøkelsens hypoteser om hva som har vært motivasjoner for norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe.

3.1 Utviklingen av internasjonal politikk som fag

Fagdisiplinen internasjonal politikk er ung og et fag som i all hovedsak må forstås ut fra det 20. århundres historie, med Nord-Amerikas og Vest-Europas idéhistoriske tradisjon og historiske erfaringer som grunnlag. Riktignok kan man snakke om forsøk på teoretisering av interstatlige relasjoner allerede i antikken. Platon og Aristoteles reflekterte over temaet, men det som regnes som det første egentlige verket omkring interstatlig politikk var den greske historikeren Thucydides' *History of the Peloponnesian War*. I 1513 utkom Machiavellis *Fyrsten*, og denne har hatt mye å si

for senere teoriutforming i internasjonal politikk.⁹ På 1700-tallet var filosofer som Jean-Jaques Rousseau, Adam Smith og Immanuel Kant ledende i faget. Selv om alle før nevnte filosofer og tenkere tok for seg politikk og maktspill, var det først med filosofen Jeremy Bentham, på slutten av 1700-tallet, at selve begrepet ”internasjonal politikk” ble tatt i bruk. Carl von Clausewitz fastslo tidlig på 1800-tallet at krig var statens politiske redskap overfor en annen stat¹⁰, men internasjonal politikk som fagområde fikk ikke sitt virkelige gjennombrudd før på 1900-tallet og i tiden etter Den første verdenskrig.

Det har vært gjort en rekke forsøk på å systematisere og dele opp IP-fagets historie. I all hovedsak går disse inndelingene i fire retninger eller debatter. Først er det snakk om mellomkrigstidens store debatt mellom idealister og realister. Denne debatten er, til tross for at den har utviklet seg mye siden etterkrigstidens vokabular, meget viktig i mye av det som i dag skrives av dagens akademikere og politikere – mellom de normative idealistiske strømningene og de mer maktorienterte realistiske tankegangene innenfor internasjonal politikk. Det historiske skillet for dikotomien idealisme-realisme ble gjort av den engelske historikeren Edward H. Carr i *The Twenty Years's Crisis* (1946). Han skal ha vært den som mest eksplisitt oppgraderte skillet til to konkurrerende tilnærminger i studiet av internasjonal politikk (Thune og Larsen 2000). Paradoksalt nok avviste Carr sin egen dikotomi som en fruktbar tilnærming til politikk. Han mente at politikken er dobbeltbunnet og tvetydig, og at det ikke er mulig å være verken renskåret idealist eller realist.

Deretter fulgte den store ”behaviourisme-debatten” på 1950- og 1960-tallet. Behaviorismen hadde som mål å studere politiske fenomener gjennom kvantifiserbare adferdsdata, noe som i og for seg var forenlig med både idealismen og realismen. På 1980-tallet fulgte en ”interparadigme-debatt”. Kjennetegnet for denne debatten var at den tok for seg tre konkurrerende teorier om hvem som var den sentrale aktør, og hva

⁹ *Fyrsten* dreier seg strengt tatt ikke om politikk mellom bystater, men om hvordan en skulle føre politikk innenfor en bystat. Når Machiavelli tok for seg spørsmål omkring krig og fred, var det mer i perspektiv av det taktiske og praktiske fremfor det strategiske og teroretiske. Selv om hans bidrag til IP-teorier i praksis er svært begrensede, regnes han som en viktig pioner på området.

som var de viktigste drivkreftene i internasjonal politikk. Skillet gikk mellom realister, strukturalister og pluralister.

Den siste og fjerde retningen har blitt karakterisert under flere navn, blant annet post-positivisme/positivismedebatten. Robert O. Keohane (1988) har framstilt den som en vitenskapsteoretisk debatt mellom rasjonalister og reflektivister. Denne foregikk mellom rasjonalistiske orienterte samfunnsforskere og det han omtalte som reflektivistenes ”vektlegging av fornemmelsen” og hvordan den sosiale virkelighet ble skapt i språk og tenkning.

Andre teorier i internasjonal politikk er *feminisme*; som mener realismen kun reflekterer et maskulint syn på verden, *marxisme*; som hevder at klassekonflikter og krig er skapt av grunnleggende problemer innad i kapitalistiske stater, og *avhengighetsteori*¹¹; som hevder at rike stater i sentrum kontrollerer og holder tilbake fattige stater i periferien (Nye 2002).

Konstruktivisme og postmodernisme er to andre retninger som avviser at det fins en enkelt rasjonalitet bak framstillingen av sosiale forhold: Konstruktivismen kritiserer både realismen og idealismen ved å hevde at nasjon og suverenitet er *sosialt konstruerte* forhold, og setter studiet av internasjonale relasjoner inn i en kontekst av bredere, sosiale forhold (Goldstein 2003). En sosialkonstruktivist vil hevde at en ikke kan forstå staters interesser uten å forstå hvilken internasjonal struktur de er en del av. Nasjonale interesser redefineres gjennom internasjonalt delte ideer, normer og verdier, som for eksempel menneskerettigheter og demokrati (Finnemore 1996). En slik tilnærming sier at aktørene over tid *sosialiseres* til å ha en felles innsikt som konstrueres og redefineres i det internasjonale samfunnet (Ruggie 1998). Sosialkonstruktivistene sier at endringer i internasjonale normer og verdier også endrer staters interessebegrep. Slik blir det for enkelt å se staters utenrikspolitikk ut

¹⁰ Clausewitz 1991, side 47: Første bok (om krigens natur), første kapittel (Hva er krig?), del 24: ”Vi ser altså, at krig ikke blot er en politisk handling, men et sandt politisk instrument, en fortsættelse av det politiske samkvem, en gennemførelse af dette med andre midler.” Med andre ord: Krigen er politikens ytterste redskap.

¹¹ De ideologisk forankrede avhengighetsteoriene har øvet en stor allmenn innflytelse i Norge, som en sterk understrøm i landets utenrikspolitiske ordskifte, særlig på 1970-tallet og først og fremst for å forklare nød og fattigdom hos land i sør. De har influert bistands- og utviklingsforskningen så vel som bistandspolitikken selv, men etter den kalde krigens slutt har de ikke påvirket Norges bistandsforskning i så stor grad som før (Knutsen 1997b:28).

fra hver enkelt stats tilfelle, fordi det reduserer muligheten til å avdekke påvirkninger fra det internasjonale systemet – alt må sees i en strukturell helhet. Således er den internasjonale verden ”hva statene gjør den til” (Wendt 1992).

Postmodernistene går lenger enn konstruktivistene. I deres bilde er verden mer plastisk, statssystemet og storpolitiske maktforhold betraktes som formet av språklig praksis, av *diskurs*. De vektlegger det subjektive og opplevde, og benekter at noe kan være mer sant enn annet (Østerud 2002). For eksempel har utviklingsbegrepet endret seg fra å være en enkel funksjon av økende bruttonasjonalprodukt (BNP), til å omfatte fattigdomsbekjempelse, utbygging av helse- og sosialtjenester og demokratisk styre (Abrahamsen 2000). De endrede preferansene og endringen i selve diskursen rundt utvikling kan komme fra internasjonale organisasjoner, som for eksempel Verdensbanken.¹²

3.2 Idealisme i internasjonal politikk

Utgangspunktet for den idealistiske internasjonalismen hadde historisk sett sin storhetstid etter første verdenskrig. Det var denne tankegangen som lå bak dannelsen av Folkeforbundet, forløperen til FN, som ”*både en akademisk og en politisk strømning for fredelig konfliktløsning og for en mer stabil internasjonal orden*” (Østerud 2002). Åpent diplomati, nasjonal selvbestemmelse og demokratisk styresett, organisert samarbeid og kollektiv sikkerhet ble trukket fram som idealistenes mål på den diplomatiske scene.

Teoretisk hevdet idealistene at det var et grunnleggende interessefelleskap over landegrensene, en modell hentet fra den liberale økonomiske doktrine om interessenes harmoni: Når alle ivaretar egne interesser, blir det samlede resultatet til det felles beste. Politisk ble den liberale idealismen forankret i offentlig opinion og folkemeningen – et hovedargument for demokratisk styresett. Man mente at en

¹² Abrahamsen (2000) hevder at Verdensbanken er ledende i diskursen av utviklingsbegrepene på 1990-tallet: Etter at VB lanserte begrepet ”godt styresett” i 1989, utviklet det seg en egen agenda rundt demokrati og godt styresett. Hun påpeker at det interessante er *enstemmigheten* i det internasjonale samfunnet omkring demokratibegrepet, som tradisjonelt har vært et av de mest omdiskuterte og kontroversielle konseptene i politisk teori.

verden av liberale demokratier ville være en fredelig verden, fordi demokratier ikke ville gå til krig mot hverandre.

Idealismen mistet imidlertid mye av sin innflytelse etter den 2. verdenskrig, da realismen ble den rådende ideologien, og den rammen som passet best med den internasjonale situasjonen. Siden slutten av 1960-tallet og utover på 1970-tallet fikk man likevel et oppsving i interessen for idealistisk teori. Mye kan tilskrives en økt integrasjon mellom statene - både økonomisk og politisk, såvel som sosialt og kulturelt. Globaliseringen, eller internasjonaliseringen, har siden da bare økt i omfang, noe som gjør at idealisme fortsatt har forklaringskraft.

Som nevnt innledningsvis, så er idealismen *normativ*: I kjernen av idealismen vektlegges ideers innflytelse over aktørers handling, individenes likhet og frihet, samt et behov for å beskytte mennesker mot urimelige statlige reguleringer. Tenkemåten bygger på en antakelse og et ønske om at fornuft og universell etikk vil lede til en bedre organisert, rettferdig og samarbeidende verden. Idealisme setter etiske prinsipper høyere enn streben etter makt, og mener at lover og institusjoner heller enn interesser er hva som best forklarer mellomstatlige forhold. Idealistene antar at det er et grunnleggende interessefellesskap over landegrensene, og at når alle ivaretar sine interesser, så blir det samlede resultatet til det felles beste (se f. eks. Kegley og Wittkopf 1999:24).

En retning av liberal idealisme kalles *internasjonalisme*. Den omhandler ideen om kosmopolitisk fellesskap og solidaritet. Historisk sett fins internasjonalismen både i liberal og sosialistisk variant, der den i sosialistisk form la vekt på klassesolidaritet, internasjonal planøkonomi og produktive fellesinteresser på tvers av landegrensene. Hovedvekten i liberal internasjonalisme lå på frihandel, åpen kontakt og det internasjonale marked som fellesgode (Østerud 2002:220). Både liberal og sosialistisk internasjonalisme har hatt to hovedtyper av begrunnelser: En på det moralske imperativ og de sammenbindende normer, og den andre på historisk nødvendighet eller den usynlige mekanisme som fellesskapet bygger på.

Idealismen har hevdet at det ikke finnes noe skarpt skille mellom individ og det politiske system (Nye 2002). Den har trodd at menneskets natur på bunnen er god, og at det med gode vaner, utdanning og tilpassede internasjonale strukturer

kunne danne basis for fred og samarbeid (Goldstein 2003). Idealistene har med andre ord ikke bare sett verden som et samfunn av stater, men også som et *samfunn av individer*. Personkontakt på tvers av grenser har vært ansett som et viktig element for å fremme forståelse, og på den måten for å hindre konflikter (Nye 2002).

Moral har derfor vært viktig for idealistene, nettopp fordi de har rettet søkelyset mot det enkelte mennesket i bred sosial sammenheng og fordi de har ment at det eksisterer internasjonale lover og normer. Der realistene har sett en rasjonell aktør som en som søker å maksimere sine egne interesser, har idealistene sett en rasjonell aktør som er villig til å se forbi sine egne, kortsiktige interesser til fordel for hele samfunnets vinning. Slike handlinger er rasjonelle fordi de indirekte eller langsiktig virker inn på aktørens eget velvære (ibid.).

I internasjonale relasjoner har politiske idealister skilt seg fra realister ved å gå inn for å analysere i termer av rettferdighet og plikt, fremfor å analysere i termer som makt og styrkeforhold.

Utover 1980-tallet dukket det opp en ny, idealistisk kritikk av realismen som la enda større vekt på internasjonale institusjoners rolle i verdenssamfunnet. Denne retningen ble kalt *neoidealisme*. Tilhengerne av denne tankegangen hevdet at institusjonene var viktige virkemidler for å forhindre konflikter og krig, blant annet ved at de skapte et klima der det ble dannet forventninger om stabil fred (Nye 2002).

3.3 Realisme i internasjonal politikk

Realismen som fagretning i internasjonal politikk kom som en kritikk av idealismen i 1930- og 1940-årene. Realistene mente at den internasjonale idealismen var "urealistisk, tildekkende og illusjonsskapende" (Østerud 2002:220). Realismen i sin rene form forutsatte at statene var de grunnleggende enhetene i internasjonal politikk, med enhetlige nasjonale interesser. Empirisk er dette imidlertid blitt imøtegått, fordi realismen utelukker mangfoldet av interesser og aktører på det nasjonale plan og nettverket av samarbeid på det internasjonale plan (ibid.).

Realistene betraktet internasjonal økonomisk og politisk harmoni som en fiktiv forestilling og grep tilbake til Machiavelli og Hobbes' lære om maktkamp i en anarkistisk verdensorden. De mente at internasjonal politikk best kunne forstås som

statenes overlevelse og kamp for nasjonale interesser. Makt måtte møtes med motmakt, der maktbalanse og alliansepolitikk var mer egnet som grunnlag for mellomstatlig orden enn en idé om statenes harmoni. Realistene så på seg selv som mindre hykleriske enn idealistene, som de mente tilslørte maktpolitikken.¹³

Realistene gjorde et skille mellom individ og politisk system. De advarte særlig mot å blande sammen normer for individuell adferd på den ene siden og regler som regulerer samhandling mellom grupper (klasser, nasjoner, stater) på den andre (Morgenthau 1972). Menneskerettighetsaktivisme, nødhjelp og bistandspolitikk ville derfor innenfor et klassisk realismeperspektiv ikke høre hjemme; nettopp fordi disse områdene berører menneskelige individer og i liten grad angår det overordnede statssamfunnets sikkerhetspolitiske kjernehensyn (Knutsen 1997b:39).

Etter hvert som verdenssamfunnet endret seg, og kanskje særlig etter avslutningen av den kalde krigen på 1990-tallet, ble det nødvendig med en reform av den klassiske realismen. I kjølvannet av dette utviklet den såkalte *neorealismen* seg. Denne retningen forsøkte å gjøre realistiske prinsipper enklere og mer tilpasset de nye internasjonale forholdene. De hevdet blant annet at på grunn av det internasjonale system ville stater ha en tendens til å handle svært likt. En stats posisjon i systemet fikk staten til å handle på en bestemt måte, og andre stater med tilsvarende posisjoner ville handle likt. Det betød at store stater vil handle på én måte og små stater på en annen (Nye 2002).

Neorealismen sørget også for at økonomiske interesser fikk plass ved siden av de sikkerhetspolitiske, så begrepet internasjonal politikk ble forklart *både* ved sikkerhetsmessige og økonomiske interesser. Østerud (2002) hevder at neorealismen kunne beskrives i minst tre betydninger: 1) Modifisert realisme, der også ikke-statlige aktører, indre dragkamper bak ”nasjonale interesser” og ulike internasjonale avhengighetsbånd ble erkjent som reelle faktorer. 2) Neorealisme ble også brukt om en nyere strukturell realisme, der det anarkistiske statssystemet ble betraktet som en analogi til et frikonkurranse-marked, med maktbalanse som automatisk mekanisme i samspillet mellom statlige aktører. 3) Som en spillteoretisk variant, der konflikt eller

¹³ Idealistenes svar på dette var at realismen rettferdiggjorde en hemningsløs maktpolitikk.

samarbeid ble forklart gjennom et strategisk spill mellom rasjonelle aktører som ville sikre sin egeninteresse under gjensidig usikkerhet.

Teoriutviklingen kan også ses i sammenheng med utviklingen av begrepet om makt, der Nye (1990) lanserte en ny dimensjon med begrepet ”soft power”. I kontrast til ”hard makt”, med håndgripelige maktmidler som militær og økonomisk styrke, baserte ”myk makt” seg på en stats uhåndgripelige maktressurser som kultur, ideologi og institusjoner. Mens hard makt på en direkte måte ga en stat evne til å tvinge eller true andre stater til å gå med på statens premisser, ga myk makt på en indirekte måte staten evne til å oppnå det den ønsket, ved å få en annen stat til å ønske det samme (Nye 1990:31-32).

3.4 Norsk utenrikspolitikk innenfor rammen av idealisme og realisme

Også norsk utenrikspolitikk og mye av debatten om denne har vært preget av den tradisjonelle modellen hvor realisme stilles opp mot idealisme (Knutsen 1997b:39). Som i den internasjonale fagdebatten har såkalte ”realister” og ”idealister” stått mot hverandre i synet på verdispørsmål og i synet på hva som faktisk er mulig (Østerud 2002:218).

Under den kalde krigen ble realpolitikken regnet som av overordnet betydning i norsk utenrikspolitikk, og det var denne som ble oppfattet som den *egentlige* utenrikspolitikken. Idealisme og idealpolitikk var noe man anså som av liten reell utenrikspolitisk betydning. Det tradisjonelle utenriksbegrepet har vært så sterkt påvirket av realismen og dens fokus på sikkerhetspolitikk, at det etter den 2. verdenskrig og gjennom hele den kalde krigen har vært realismen og realpolitikken som har vært den rådende tankegangen i norsk utenrikspolitikk (Knutsen 1997b:38).

I følge Knutsen medførte avslutningen på den kalde krigen et *vendepunkt* i utenrikspolitikken: Grunnlaget for Norges forsvars- og sikkerhetspolitikk, nemlig trusselen fra Sovjetunionen og kommunismen, falt bort med landets oppløsning i 1991. Nordområdene ble mindre viktige og NATO rettet sitt blikk andre steder. Blant annet blusset andre regionale konflikter opp, og særlig i Afrika brøt det ut en rekke borgerkriger og etniske konflikter. Det var også en generell globaliseringstrend i det internasjonale samfunnet som visket ut gamle skillelinjer og som førte til en betydelig

vekst i økonomisk, sosial, kulturell og politisk integrasjon over landegrensene. Det førte blant annet til en økning i flernasjonale selskaper og internasjonalt samarbeid.

På bakgrunn av disse endrede rammebetingelsene for utenrikspolitikken, ble det ikke lenger enkelt å definere en stats interesse som noe som utelukkende var knyttet til dens territorium. Det gjorde det nødvendig med en utvidelse av det tradisjonelle utenrikspolitiske begrepet, og man fikk som resultat en forskyvning fra nasjonal til internasjonal sikkerhet (Knutsen m fl. 1997).

Mål for norsk utenrikspolitikk ble nå at landet skulle bidra til å sikre internasjonal fred og stabilitet, blant annet via aktiv norsk medvirkning i internasjonale institusjoner og organisasjoner som var av betydning for vår egen sikkerhet. Det ble også viktig å sikre sin innflytelse på andre måter, blant annet gjennom økonomiske bidrag, forskning og utvikling.

Spesielt ble forholdet og tilgangen til Den Europeiske Union (EU) en viktig sak for Norge. EU var Norges viktigste økonomiske samarbeidspartner, og man ønsket for eksempel å få tilgang til EUs store og ekspanderende marked. Det har imidlertid blitt hevdet at Norges forhold til EU har vært så fokusert på handel og økonomiske forbindelser, at man har mistet den utenriks- og sikkerhetspolitiske dimensjonen (Sjursen 2000).

Når det gjelder motivasjonene bak norsk utenrikspolitikk, er det blitt hevdet at idealismen fikk en renessanse etter den kalde krigens slutt (Knutsen 1997b:40). Grunnen til det er at politikkområder som bistand, nødhjelp og menneskerettigheter ble vektlagt i både St. meld nr 11 (1989-90) og i utenriksministerens redegjørelser for Stortinget. Her var poenget at medmenneskelig omsorg og samarbeid over landegrensene hadde en utenrikspolitisk egenverdi *i seg selv*, og det fordi humanitær innsats på lengre sikt ville bidra til å opprettholde rettferdighet og orden i verdenssamfunnet.

Det er også blitt hevdet at et annet idealistisk prinsipp ble viktigere etter avslutningen på den kalde krigen: Individets rettigheter ble framhevet og skulle sikres gjennom økt vekt på menneskerettigheter (Gjerdåker 1997). Dette ga i sin tur utenrikspolitikken en moralsk dimensjon som inntil da ikke hadde vært en naturlig del av utenrikspolitikkens tradisjonelle målsetning. I følge Gjerdåker så Norge nå at

vektlegging av menneskerettigheter i utenrikspolitikken kunne gi et verdifullt tillegg til realiseringen også av statlige egeninteresser. Dessuten ble vern av menneskerettigheter sett på som en viktig forutsetning for fred og stabilitet. Norge har hatt sterke synspunkter på menneskerettigheter helt siden slutten av 2. verdenskrig, men fra 1990-tallet av ble det også stilt krav om respekt for FNs internasjonale MR-konvensjon, blant annet som en betingelse for å motta norsk bistand (ibid.). Generelt har det også blitt hevdet at Norge har et godt rykte internasjonalt når det gjelder å framheve menneskerettighetenes betydning i utformingen av sin utenrikspolitikk (Gillies 1996:3). For Norge skal spørsmål om menneskerettigheter imidlertid ha vært mer sensitive på 1980-tallet enn på 1990-tallet. Dengang manglet norske myndigheter retningslinjer og erfaring for hvordan de skulle håndtere spørsmål knyttet til menneskerettigheter i forhold til andre lands regjeringer (Andreassen 2002 [intervju]).

Nyhamar (2001) har ment at norsk utenrikspolitikk har det til felles med andre staters politikk, at den er en nokså rasjonell tilpasning til omverdenen, gitt statens egenskaper. Han har hevdet at norsk utenrikspolitikk har holdt høy profil med hensyn til menneskerettigheter. Dette har imidlertid helst skjedd når mer overordnede interesser, som for eksempel har knyttet seg til forholdet til allierte eller mektige nabostater, ikke har stått på spill.

3.5 Bistandens rolle i norsk utenrikspolitikk

Bistand og utviklingshjelp er områder i norsk utenrikspolitikk som fra starten av er blitt hevdet i stor grad å ha vært basert på idealistiske og altruistiske motiver som solidaritet, rettferdighet, likeverd og nestekjærighet (Stokke 1987:35).

Norsk Utviklingshjelp, senere Norad, ble etablert i 1962. Siden den gangen har det overordnede målet for norsk bistandsvirksomhet, slik det er blitt fastlagt i ulike stortingsmeldinger, grovt sett vært å bidra til økonomisk, sosial og kulturell utvikling i den tredje verden. Nye delmål har gjennom tiårenes løp også kommet til, som

bedring av politiske kår (St.mld. nr 36 1984-85), forsvarlig forvaltning av naturressursene og styrking av kvinners økonomiske og sosiale målsetting (St.mld nr. 34 1986-87). I 1983 vedtok regjeringen å etablere et eget bistandsdepartement – Departementet for Utviklingshjelp (DUH). I 1989 ble DUH fusjonert med UD.

Generelt hevdes det at det har eksistert en bred, tverrpolitisk enighet omkring norsk bistand. Denne har bygget på en allianse av sosialdemokratiske, sosialistiske og kristne grupper, som har hatt som felles ideologisk plattform å gjøre noe med fattigdom, ulikhet og brudd på menneskerettighetene (Stokke 1987:38).

Det er dessuten blitt hevdet at en viss *renhetstenkning* har gjort seg gjeldende i norsk utviklingshjelp fra starten av. Med det menes at man har valgt å samarbeide med land der det ikke fantes norsk virksomhet fra før, og har unngått land der norsk misjon eller næringsliv allerede har vært etablert. Et hovedprinsipp har vært at hjelpen skulle være en gave og ikke skulle bindes til leveranse av norske varer. Norge skulle framstå som en ren velgjører og en sann u-landsvenn uten egeninteresser (Simensen 2002:275). I samme ånd har det vært et styrende prinsipp i norsk utenrikspolitikk at Norge i det lengste ikke skulle bruke nedskjæring av bistand som en negativ sanksjon ved brudd på menneskerettighetene, men heller skulle bruke bistanden positivt som incitament for å styrke menneskerettighetene (Stokke 1995).

Hvordan kan det norske bistandsengasjementet forklares? Når det gjelder dypere forhold ved norsk kultur som kan ha vært med å prege Norges bistandsprofil, kan *nødhjelp* trekkes fram som noe som har hatt en sterk plass i den norske tradisjonen, helt tilbake fra Fridtjof Nansens engasjement ved hungerkatastrofen i Russland på 1920-tallet. Også det *religiøse* aspektet, ved den norske misjonsbevegelsen, kan hevdes å ha hatt en sterk plass for utviklingen av Norges bistandsengasjement.

I *Norsk utviklingshjelps historie* vises det til at norsk *nasjonalisme* har preget perspektivet i den norske bistanden: For en ung uavhengig stat med lang unionshistorie kan det ha vært lett for Norge å identifisere seg med de nasjonale uavhengighetsbevegelsene og de nye statene i Asia og Afrika. Her var tankemodellen enkel: Kolonistynet hadde skapt underutvikling, uavhengighet med utviklingshjelp skulle skape utvikling. Også den norske nærheten til USA er blitt trukket fram som

noe som hadde betydning for oppstarten av utviklingshjelpen, med takknemlighet for Marshallhjelpen som begrunnelse.

Ved siden av at utviklingshjelpen kan hevdes å ha vært institusjonalisert i norsk politisk kultur, kan det også ha vært sementerende at den har bidratt til å fremme de verdiene Norge og nordmenn bekjenner seg til. Blant annet har forestillingen om Norge som en spesielt fredsvennlig og givervennlig nasjon, med særlige oppgaver i verdenssamfunnet, vært tett knyttet til utviklingshjelpen (Liland og Kjerland 2002:260).¹⁴ Det hevdes riktignok at de ideene og idealene som ligger nedfelt i den norske bistanden – i det handlingsdrivende motiv, så vel som i det praktiske bistandsarbeidet – er norske versjoner av vestlige ideer og idealer (Tvedt 1990). Bistandens diskurs forteller dermed en god del om nordmenns selvforståelse og Norges politiske kultur. Ved å studere bildet av ”de andre”, oppnår vi også større forståelse av ”oss selv”. Mens noen vil innvende at Tvedts analyser bryter med tradisjonell norsk bistandsforskning, vil andre hevde at det endelig bringer bistandsforskningen nærmere kjernen i politikkbegrepet (Knutsen 1997b:38).

Selv om det kan hevdes at politikerne siden begynnelsen av har hatt ideelle motiv som begrunnelse for utviklingshjelpen, har det også vært hevdet at realpolitiske motiv hele tiden har ligget bak og at bistanden skulle være et redskap i utenrikspolitikken: *”Helt fra begynnelsen av har det vært mulig å sonde mellom ideelle motiver og motiver som springer ut fra ønsket om å fremme politiske og strategiske mål eller å ivareta norske økonomiske interesser. Men ofte er det slik at de ulike motiver flyter over i hverandre, samtidig som de er gitt en så generell utforming at det ikke er lett å få øye på spenningen mellom mer ideelle motiver og motiver som bærer preg av egennytte”* (Stokke 1987:35).

Det langvarige norske bistands- og humanitære engasjementet kan også ha gitt Norge fordeler på andre arenaer.¹⁵ Videre kan det knyttes utenrikspolitiske egennyttebetraktninger til Norges innsats som fredsmekler i internasjonale eller

¹⁴ På samme tid blir det også hevdet at den umiddelbare interessen har vært forbundet med velværet og den gode selvfølelsen som er forbundet med å gi – til og med mer enn hva andre land gjorde. (Liland og Kjerland 2002:260)

¹⁵ For eksempel blir det hevdet at det er usannsynlig at Norge ville ha fått OL på Lillehammer i 1994 hvis det ikke hadde vært for støtten fra afrikanske IOC-representanter (Sørbø 1997:255).

nasjonale konflikter – med fredssuksess som ”byttmiddel” mot informasjon og deltakelse i andre fora (Sørbø 1997:255). Også norske næringsinteresser har gjort seg gjeldende når bistandspolitikkk skulle utformes og iverksettes (Stokke 1992:75).¹⁶

Samtidig som avslutningen på den kalde krigen er blitt trukket fram som det tidsmessige skillet for når idealismen i norsk utenrikspolitikk fikk en betydning, har det også blitt hevdet at norsk bistand i større grad etter dette skillet har fått følge av mer realpolitiske overveielser (Sørbø 1997:251). Fremdeles skulle utenrikspolitikkenes hovedoppgave være å ivareta og styrke Norges sikkerhet, men man snakket i økende grad om begreper som menneskerettigheter, bærekraftig økonomisk utvikling, samt demokrati, velferd og rettferdighet for alle. Og, som i idealismen, kunne disse interessene best bevares og fremmes gjennom internasjonalt samarbeid. Tanken var at ved å fremme felles interesser, så fremmet man også sine *egne interesser* – det være seg økonomiske, politiske, sosiale eller kulturelle.

Det har blitt hevdet at norsk utviklingshjelp i økende grad fram mot år 2000 har vært brukt i norsk utenrikspolitikk som et middel til å fremme både norske idealer og interesser, og til selvhevdning i det internasjonale landskapet (Simensen 2002:14). Norge har benyttet bistanden til politisk markering, først og fremst ved valg av bistandsmottakere, og i enkelte tilfeller ved nedtrapping og avslutning av bistandssamarbeid. Politisk støtte og humanitær bistand til frigjøringsbevegelser i det sørlige Afrika og den omfattende bistanden som ble frigjorte kolonier til del, er blitt vist til som viktige utenrikspolitiske markeringer fra norsk side. Zimbabwe er i den forbindelse blitt nevnt spesielt sammen med Mosambik, Namibia og Angola (Sørbø 1997:248).

Det er dessuten blitt hevdet at norsk bistandspolitikkk er et politikkkfelt som har gått fra å være et ”upolitisk” og ikke maktorientert prosjekt basert på altruisme og solidaritet, til å bli et felt der store deler av bistanden, og særlig det humanitære hjelpearbeidet, har kommet i sentrum for internasjonal politikk (Sørbø 1997:241).

¹⁶ Denne koblingen har vært kontroversiell, men det samlede omfanget i bistandsbevilgningene har totalt sett vært beskjedent.

I følge Tvedt (2003) har utviklingshjelpen helt fra 1960-tallet til 1990-tallet vært adskilt fra utenrikspolitikken strategiske hensyn. Denne perioden har siden bidratt til å skape et retorisk og institusjonelt fundament for den utenrikspolitiske linjen Norge har valgt siden 1990-tallet. Tvedt hevder at perioden fra bistandens oppstart og fram til 1990-tallet ga en rekke aktører i norsk samfunnsliv en tyngde og en autoritet som de senere har vegetert på. Da var det dessuten etablert et grunnlag for at de frivillige organisasjonene kunne framheves som den nye utenrikspolitikken mest sentrale verktøy.

En har også kunnet observere en stadig sterkere *politisering* og økt styring med bistanden. Det kanskje tydeligste eksempelet på den økte politiseringen av bistanden er reformen av Norad i 2004, der Norad ble underlagt UD. Før dette lå ansvaret og forvaltningen av stat-til-stat samarbeidet i Norad, men dette ble etter 2004 lagt til UD. I dag er Norad fagetat og har en rådgivende rolle overfor UD og de norske ambassadene i Norges samarbeidsland.

3.6 Norsk utenrikspolitikk som en funksjon av salgbarhet

Thune og Larsen (2000) hevder at det i en analyse av små staters utenrikspolitikk som Norges, er ”*uholdbart*” å fokusere på hvilke motiver som får en stat til å handle. Grunnen til dette, er at det ganske enkelt ikke behøver å være *enhetlige* motiver bak en stats utenrikspolitikk og at dersom en bruker det som utgangspunkt, kan analysene utvikle seg til å bli skinnanalyser. De mener, ved å vise til Carr (1947) (ref. 3.1) at det er forfeilet å forutsette at avstanden mellom interesser og idealer tilsvarer skillet mellom egennytte og altruisme. For eksempel, hevder de, kan det å promotere egne oppfatninger av det rette, være like mye realpolitikk som det å sikre næringsveier, territorium eller befolkning. Thune og Larsen mener at begrepene ”idealpolitikk” og ”realpolitikk” er tilslørende, og avviser at staten har en utenrikspolitisk linje, knyttet til gitte interesser eller verdier.

De lanserer i stedet en annen forklaringsmodell, eller teori, som tar utgangspunkt i at statenes utenrikspolitikk skapes som en funksjon av *trekkrefter*. Eksempler på slike trekkrefter er populisme, omdømme og salgbarhet overfor omverdenen. Deres teori går ut på at utenrikspolitikken orienteres mot de saksfeltene

og enkeltsakene som er minst kontroversielle, og blir basert på begrunnelser som vanskelig lar seg kritisere. I deres teori formes politikken ved at aktørene ser verden *gjennom omverdenens øyne*. Det er gjennom andres oppfattelse at politikken blir bedømt og får betydning.

Oppmerksomhet, omdømme og selvilde går forut for politikkens essens og faktiske betydning. Politikken er altså ikke basert på en helhetlig linje, men er i stedet et flyktig produkt av hvordan staten oppfattes og omtales av aktørene omkring. Det er med andre ord omverdenens interesser, verdier og idealer som er konstituerende for en stats utenrikspolitikk ved at omverdenens oppmerksomhet og bedømmelse blir avgjørende for når, hvordan og hvor det handles, og for eget nasjonalt selvilde. ”Omverdenen” er i Thune og Larsens beskrivelse ikke begrenset til andre stater; utenrikspolitikken vil også være sensibel for hvordan den representerer den nasjonale selvforståelsen.

Thune og Larsen slår sammen perspektiver hentet fra Jean-Jaques Rousseaus filosofi som vektlegger omdømme ([1755]1996) og Joseph Schumpeter (1943) som bruker en markedsanalogi om salgbarhet. Konklusjonen er at *politikken* kort og godt er budskapet. Ut fra dette hevder Thune og Larsen at internasjonal politikk ikke tilsvare et anarki eller en naturtilstand, men foregår innenfor et normstyrt samfunn av gjensidig anerkjennende politiske kollektiver.¹⁷ Med det mener de at kjennetegnet for dagens internasjonale orden er ideologisk dominans, der enkelte stater står som garantist for en enkelt måte å organisere samfunn, økonomi og politikk på. På det ”politiske markedet” søker stater anerkjennelse innenfor et normativt fellesskap. En stats anseelse og relative innflytelse berøres av hvorvidt politikken er i samsvar med den rådende ideologiske og normative hegemoni.

Dette ”politiske markedet” er etter Thune og Larsens syn kjennetegnet ved at budskapet og symbolikken er like viktig som, om ikke viktigere enn, politikkens praktiske konsekvenser. En slik utenrikspolitikk må i særlig grad knyttes til hva slags politikk som etterspørres og hva som gir et positivt omdømme. For eksempel leser de

¹⁷ Det var for eksempel ikke som et resultat av maktutøvelse at Norge ble selvstendig stat i 1905, men av stormaktenes folkerettslige anerkjennelse av norsk statlig suverenitet (Thune og Larsen 2000:79).

Egeland's *Impotent Superpowers – Potent Small States* fra 1985 som en teoretisk fundering av en omdømme- og etterspørselsorientert utenrikspolitikk.

Boken er basert på en komparativ analyse av Norge og USA. Her utvikler tidligere statssekretær i UD, Jan Egeland, elementer i ”den norske modellen” med argumenter ikke bare for å styrke menneskerettighetsarbeidet i vår utenrikspolitikk, men også for å styrke Norges bilaterale engasjement på menneskerettighetsfeltet. I ”den norske modellen” beskrives utviklingen av bistandspolitikken som basert på nye koblinger av fredsbestrebelser, demokratistøtte, bistand og nødhjelp. Dette har i følge Egeland skapt grobunn for en ny, norsk utenrikspolitisk aktivisme. Det er blitt hevdet at boken er et illustrerende og delvis programmatisk skrift for norsk utenrikspolitikk på 1990-tallet (Tamnes 1997:443).

I følge Egeland har Norge gode sjanser til å påvirke internasjonal opinion hvis det settes av ressurser til strategisk planlegging og administrativ oppfølging. Høy score på ”image”-variabler som a) en ikke-imperialistisk historie, b) støtte til avkoloniseringsprosessen, c) høyt bistandsvolum og d) en god hjemlig menneskerettighetstradisjon er viktige forutsetninger for slik innflytelse.

Implisitt er hovedargumentet for boken at småstater kan spille en langt mer innovativ og handlekraftig rolle med hensyn til menneskerettigheter og konfliktløsning enn større stater. I tillegg kan staten promotere seg selv på den internasjonale scenen gjennom mykere saksfelt og spille en relativt sett større internasjonal rolle, både symbolsk og ved å få tilgang til internasjonale verv og oppgaver. I følge Thune og Larsen ligger det imidlertid en viktig forutsetning til grunn for dette, nemlig at politikken må ”seile med den internasjonale vindretningen”, det vil si at det faktisk er en positiv sammenheng mellom på den ene siden politikken som føres, og på den andre siden statens status og posisjon.

Thune og Larsens poeng er at man kan forstå *mer* av norsk utenrikspolitikk ut fra deres tilnærming, fordi det ikke inneholder samme grad av sprik mellom teori og det som skal forklares, som i en idealisme/realisme tankegang med gitte, internaliserte motiver, der elementer i utenrikspolitikken unnslipper analysen. De hevder for eksempel at det på 1990-tallet har skjedd en endring i *omtalen* av -, men ikke en vesentlig endring i norsk utenrikspolitisk *handling*. Thune og Larsen viser til

at begrepene ”interesser/verdier” og ”nasjonal selvhevdelse/internasjonalsisme” er til stede i utenrikspolitiske redegjørelser, men at de ikke lenger betraktes ikke lenger som motsetninger. For eksempel har tidl. utenriksminister Godal hevdet at Norge ved å fremme rettferdighet og velferd for verdenssamfunnets svakeste i det lange løp vil tjene fredens sak og trygge vår egen sikkerhet, samtidig som vi styrker vår egen internasjonale stilling (Godal 1995). I samme ånd har tidl. utenriksminister Vollebæk hevdet at det ikke er noen motsetning mellom aktiv deltakelse i internasjonalt samarbeid og ivaretagelse av nasjonale interesser, men heller tvert om. Han mente at aktiv deltakelse i et bredt internasjonalt samarbeid i økende grad var en forutsetning for å øve innflytelse og ivareta egne interesser (Matlary 2002:17). De som har utøvd politikken, har i følge Thune og Larsen fortsatt å bruke de samme begrepene som tidligere, men begrepene står i et annet forhold til hverandre.

Heller ikke Matlary (2002) ser noe skille mellom real- og idealpolitikk, men hevder at ”*modellen er foreldet, med sine antagelser om den territorielle sikkerhetspolitikkenes primat og heller snevre nasjonale interesser*” (ibid. s. 25). Matlary argumenterer i stedet for at realpolitikken er hva som ligger til grunn for nesten all utenrikspolitikk, uansett bakenforliggende motivasjon. Likevel, hevder hun, må utenrikspolitikken *framstå* som idealpolitikk. Det må den på grunn av betingelsene for moderne utenrikspolitikk, som er åpenhet og demokratiske prosesser. Ut fra dette synes er det ikke lenger noe skarpt skille mellom ”nasjonale” interesser og andre interesser, ettersom verdens stater er vevd sammen i et nett av gjensidig avhengighet.

For et lite land som Norge er det statens *totale omdømme* på den internasjonale scene som gjelder, hevder Matlary. Hun mener at Norge står i en kontinuerlig konkurranse med andre stater om å være med, om å synes og om å gjøre en innsats som en ”god verdensborger”. Dette er blitt viktig fordi man er synlig i en felles vestlig offentlighet med stor grad av felles mediedekning. Redselen for ikke å følge vestlig internasjonal konsensus legger dermed føringer på- og blir utslagsgivende for den norske utenrikspolitikken. Den ytterste konsekvensen av en slik tankegang vil være at Norge kun engasjerer seg for ideelle verdier når det gir en realpolitisk fordel.

Matlary bruker begrepet *verdidiplomati* om hva hun mener har vært en institusjonalisert og integrert del av norsk utenrikspolitikk siden 1990-tallet. Selve begrepet omfatter fredsmegling, fredsoperasjoner, bistand, demokratibygging og menneskerettighetsarbeid, både på det multilaterale og det bilaterale plan. Verdidiplomatiet blir begrunnet på etisk og moralsk basis, og har gitt bred oppslutning hos det norske folk. Hun mener at Norge ikke behøver å velge mellom realpolitikk og verdidiplomati: *"Man fremmer faktisk ofte ideelle mål fordi de er riktige målsettinger uten primært å kalkulere med hva slags politisk gevinst det bringer, selv om man alltid kalkulerer den politiske kostnad ved å fremme et ideelt mål (...) På den annen side bringer et ideelt engasjement en betydelig gevinst i form av et godt omdømme. Dette er en faktor av stadig økende viktighet i internasjonal politikk"* (Matlary 2002:18).

Logikken for en liten stats utenrikspolitikk som Norges, vil ut fra denne teorien være å markere seg i positiv forstand innenfor de områdene av internasjonal politikk hvor staten har komparative fordeler. Mer enn andre stater vil en småstat være avhengig av at internasjonale spilleregler etterleves. Og mer enn andre stater vil den basere sin posisjon og rolle innenfor den *normative* sfæren av det internasjonale samfunnet, ettersom små stater vanskelig kan påvirke internasjonal politikk ved å anvende instrumentelle maktredskaper.

4.0 Utviklingen i Zimbabwe og Norges forhold til landet

I dette kapitlet presenteres først kort den generelle historiske utviklingen i Zimbabwe, inkludert den koloniale bakgrunnen og frigjøringskampen i landet som ledet fram til uavhengigheten i 1980. Deretter beskrives Zimbabwes diplomatiske forhold til omverdenen, med særlig fokus på Storbritannia, som var Zimbabwes koloniherre og derigjennom har hatt et spesielt forhold til landet. Videre presenteres Norges overordnede, diplomatiske forhold til Zimbabwe etter uavhengigheten, samt etableringen- og omfanget av bistands- og handelssamarbeidet.

4.1 Zimbabwes historie fram til frigjøringen

Zimbabwe har en spesiell historie å vise til i afrikansk sammenheng: På slutten av 1800-tallet ble landet innlemmet som en del av Dronning Victorias britiske imperium, da som Rhodesia, oppkalt etter den britiske kolonierobreren Cecil Rhodes. På 1950- og 1960-tallet ble de fleste kolonistatene i Afrika erklært selvstendige på de svarte flertallenes premisser, men Rhodesia var et unntak i så måte. Her hadde de hvite vært innvilget indre selvstyre siden 1922.

Rhodesia hadde som settlerkoloni, bygget på direkte okkupasjon av jordeiendom, mange trekk til felles med Sør-Afrika. Det økonomiske og politiske grunnlaget hvilte på bestemmelsene om jordfordeling og afrikanernes rolle som lavtlønt arbeidskraft i europeiske gruver, fabrikker og plantasjer.¹⁸ *Land Appointment Act* fra 1930 trakk opp grensene for "hvite" og "afrikanske" områder og etter en ny gjennomgang av disse bestemmelsene i 1969 ble afrikanere og europeere hver tildelt 45 prosent av Rhodesia, med resten som "nasjonalt land". Dette til tross for at forholdet afrikanere/hvite var 20:1. En rekke afrikanske folkegrupper ble tvangsflyttet fra "hvite" områder. Mesteparten av områdene med godt jordsmonn og gunstige nedbørsforhold ble liggende i den europeiske delen. Det samme gjaldt

mineralforekomster, store byer og infrastruktur. Sagt enkelt betød det at naturrikdommene og alle moderne produksjonsmidler var reservert for hvite.

Av frykt for å miste sin makt, erklærte det hvite mindretallsstyret unilateralt og ulovlig landet som selvstendig under ledelse av Ian Smith fra 1965. Både den britiske Labour-regjering (1965-1970) og den konservative regjering (1970-1974) gjorde flere forsøk på å nå fram til en forhandlingsløsning. På samme tid begynte den svarte befolkningen å organisere seg, og fra 1972 kjempet opposisjonen regulær krig mot det rasistiske rhodesiske regimet.

Statsminister Thatcher gjorde det i august 1979 klart at den nye konservative regjering i Storbritannia hadde som målsetting en internasjonalt akseptabel løsning i Rhodesia ved å presentere forslag til en ny grunnlov. Denne dannet grunnlag for de videre forhandlinger, som ble innledet i Lancaster House i London i september. Etter intense forhandlingene og sterkt press på de deltagende partene ble den såkalte Lancaster House-avtalen undertegnet i desember. Den forutsatte blant annet våpenhvile og avvæpning av geriljastyrkene, og man begynte å forberede valg i landet. Våpenhvilen satte en stopper for den sju år lange frigjøringskampen som hadde kostet ca. 30 000 mennesker livet.

18. april 1980 ble Zimbabwe erklært som uavhengig stat og ved det første frie valget ble Robert Mugabe, lederen for den ene opposisjonsgruppen, Zimbabwe African National Union – Patriotic Front (ZANU-PF), valgt til det nye landets statsminister.

4.2 Zimbabwe etter frigjøringen

Mugabe ble raskt Zimbabwes ”Store far” (Thurmann-Nielsen 2005). Han overtok Afrikas rikeste land, som ble kalt Afrikas juvel. På den internasjonale scenen fikk det uavhengige Zimbabwe etter 1980 stjernestatus (Meredith 2002:46). Donorland, bistandsarbeidere og frivillige organisasjoner stod i kø for å hjelpe til med å bygge

¹⁸ Faktaopplysningene om Zimbabwes politiske utvikling er hentet fra et notat av 13.12.1991 fra Norads stedlige representant sendt til UD.

opp det nye landet. I 1989 var hele 81 ambassader og 16 internasjonale organisasjoner representert i Harare.¹⁹

I 1980 stod Mugabe for en freds- og forsoningspolitikk med det hvite mindretallet i landet såvel som med de gruppene blant den svarte befolkningen som ikke hadde støttet den væpnede kampen. *"We are the darling of the world"*, sa statsminister Mugabe på et møte med hvite farmere, *"and since we are on honeymoon and honeymoons don't always last too long, we ought to take advantage of it!"* (Meredith 2002:46).

I følge Meredith kan det ha vært mange grunner til det internasjonale samfunnets ønske om å støtte Zimbabwe: Først og fremst var det behov for gjenoppbygging av landet etter borgerkrigen. Dessuten appellerte ideen om multikulturell integrasjon: Kampen mot apartheid i Sør-Afrika stod sterkt i verdensopinionen, og verden ønsket en suksesshistorie fra Afrika. Dessuten var Zimbabwe et regionssentrum og et nøkkelland i forhold til utviklingen i det sørlige Afrika. Infrastrukturen og telefonnettet var godt utbygget og Zimbabwe var i en særstilling på grunn av sin høyere grad av industrialisering. Mugabe ble hyllet som en frigjøringshelt internasjonalt.

Men etter frigjøringen var det fortsatt internt i Zimbabwe latente motsetninger mellom de to befolkningsgruppene *shonaer* som utgjorde ca 80 prosent og *ndbeler* som utgjorde ca 18 prosent av innbyggerne. Motsetningene forplantet seg også til politikken: Shonaene støttet for det meste det største partiet ZANU-PF ledet av statsminister Robert Mugabe, mens ndbelene i større grad støttet partiet ZAPU-PF, ledet av Joshua Nkomo. Som en følge av forsoningspolitikken etter frigjøringen, var ZAPU-PF og Joshua Nkomo også representert i Mugabes regjering, men samarbeidet de to i mellom var dårlig og preget av mistillit (Meredith 2002).

Året 1983 ble preget av tildels borgerkrigsliknende tilstander i Nkomo-tilhengernes provins Matabeleland, sydvest i Zimbabwe (se 5.2). Men ZANU-PF styrket stillingen ytterligere ved valgene i 1985, og landet gikk gradvis inn i en ny forsoningsperiode. I desember 1987 kom det i stand en avtale om at de to partier

¹⁹ I følge UDs landstudie om Zimbabwe 1989:20.

skulle gå sammen til et enhetsparti under ledelse av Mugabe med partinavnet ZANU-PF.

En gjennomgang av dokumenter i UD for den aktuelle perioden, vitner om en økende bekymringsfull utvikling for *menneskerettighetenes* kår i Zimbabwe på 1990-tallet. I følge et UD-notat av 14.5.1990 skjedde de mest iøyenfallende overgrepene i Zimbabwe på grunn av unntakstilstand, med trakassering og arrestasjon uten lov og dom. Det ble meldt om tortur og voldsbruk, samt en klar begrensning i tale- og trykkefriheten i landet. Formelt sett skulle diskriminering på grunnlag av rase, religion, kjønn eller sosial status ikke forekomme, men i praksis viste det seg at rasene var lite integrerte og at kvinners rettigheter i Zimbabwe var begrenset.

I følge UDs dokumenter begynte den økonomiske og politiske krisen i Zimbabwe på slutten av 1990-tallet. Den økonomiske nedgangen førte til økt oppslutning om fagbevegelsen og det nyetablerte opposisjonspartiet Movement for Democratic Change (MDC), særlig blant middelklassen og bybefolkningen. De såkalte krigsveteranene var en annen gruppe som var misfornøyd med den økonomiske situasjonen. Det ble på slutten av 1990-tallet utbetalt store krigspensjoner til denne gruppen, noe som ytterligere forsterket den økonomiske krisen, men som samtidig sikret gruppens lojalitet til regjeringspartiet. Politikken skal ha vært preget av vingling og oppmuntret ikke til langsiktige investeringer i produktiv virksomhet. Dette skjedde samtidig med en stadig økende korrumperting av samfunnet, der makthaverne skal ha skaffet seg rikdom, ha brukt offentlige midler til egne formål og ha gått inn i tvilsomme forretningsforetak. Høyesterettsdommerne ble byttet ut med regjeringsvennlige dommere og ny medielovgivning gjorde at man mistet pressefriheten i landet.

Fra slutten av 1990-tallet og framover skal det ha utviklet seg til mer og mer aggressive forfølgelser av opposisjonspolitikere og kritikere av regimet i Zimbabwe. Regjeringens forslag til ny grunnlov ble nedstemt i folkeavstemning i februar 2000. Dette skal av mange ha blitt sett på som et bredere uttrykk for misnøye med regjeringens politikk og hvordan den økonomiske krisen ble håndtert. Ved parlamentsvalget i 2000 fikk opposisjonspartiet MDC 57 av de 120 valgte representanter i parlamentet. ZANU PF beholdt likevel flertallet i parlamentet da 30

nye representanter ble utpekt av presidenten, noe den gjeldende grunnloven ga anledning til. Valgkampen som ledet opp til parlamentsvalget skal ha vært preget av politisk vold, hvor de såkalte krigsveteranene og sikkerhetsstyrker tok del i undertrykkelse av opposisjonen og politiske motstandere.

De siste årene har det gått ren utforbakke med Zimbabwes utvikling (Dixon 2007): Inflasjonen er i dag verdens høyeste på 1 730 prosent og innbyggerne i landet har en forventet levealder på 36 år. Arbeidsledigheten er på 80 prosent .

4.3 Zimbabwes utenrikspolitikk og forholdet til Storbritannia

Mugabe har hatt et grunnleggende prinsipp i sin utenrikspolitikk, som han har kalt ”positive nonalignment”. På det grunnlaget kunne han opprette bilaterale forbindelser med så vel den vestlige som den østlige maktgruppering (Meredith 2002).

ZANU-PF, som var sosialistisk, skal ha fått viktig støtte fra Kina helt siden frigjøringskampen på 1970-tallet. Likevel skal hovedtyngden av den økonomiske og faglige bistand som Zimbabwe har mottatt siden frigjøringen, ha kommet fra vestlige land, i følge Meredith.

Mugabes regjering skal ha gått i gang med ambisiøse program for å utvikle utdanningssektoren og helsetjenester for hele befolkningen. Men selv om Mugabe hadde talt om en sosialistisk transformasjon, var regjeringens budsjettpolitikk konservativ, hevder Meredith. Zimbabwe skal ha brukt stor energi på å tiltrekke seg utenlandske investorer og å fremme utvikling på kapitalistiske premisser, og dette lyktes landet med.

I følge en innrapportering fra ambassaden i Harare til UD i 1991, forholdet til USA ha vært ”meget godt” etter at Zimbabwe, sett fra USAs synspunkt, spilte en positiv rolle som medlem av FNs sikkerhetsråd og ellers i forbindelse med Golfkrigen. Rapporten viser videre at det skal ha vært et kjølig forhold med Sovjetunionen helt siden frigjøringskampen og de første årene av selvstendigheten, og at Sovjetunionen skal ha holdt en lav profil i Zimbabwe.

Storbritannia skal, i følge Meredith (2002) ha hatt et spesielt forhold til sitt tidligere koloniland: Siden frigjøringen har britene ytt omfattende assistanse og bistand til Zimbabwe. Storbritannia har også hatt en forpliktende rolle i forhold til

omfordelingsprogram av jordeiendommer, siden størstedelen av de hvite innbyggerne i landet stammer fra utvandrede briter. På denne bakgrunn kan det hevdes at Storbritannia har hatt sin egen agenda i forhold til Zimbabwe, som de har brakt med seg til EU. Det bilaterale forholdet mellom Storbritannia og Zimbabwe skal ha vært relativt godt gjennom hele 1980-tallet. Men fra 1990-tallet av og fram til i dag skal forholdet ha forverret seg. Det kan ha flere årsaker, som kort nevnes her:

For det første skjedde det strukturelle endringer i det internasjonale politiske bildet med avslutningen av den kalde krigen (se bl.a. Stokke 1996). Endringene i verdensbildet fikk en konsekvens for den politiske retorikken. Det ble lagt større vekt på menneskerettigheter, demokrati og rettsstat enn tidligere, og institusjonelt ble det innført strengere krav om kondisjonalitet hos bistandsmottakerne. Mugabe oppfattet dette som en innblanding i indre anliggender og en ny form for kolonialisering. Han følte seg tvunget til å gjennomføre vestlige ideer og opplegg, som for eksempel strukturtilpasningsprogrammet til Verdensbanken (Ankomah 2002).

For det andre var det uenighet med Storbritannia og andre vestlige donorland om gjennomføring av landreformen. Allerede i 1997 varslet Mugabe at hvite eiere av farmer ikke ville få full kompensasjon for inndragelse av farmene. Han foreslo i stedet at Storbritannia ga de hvite farmerne kompensasjon. I følge organisasjonen Freedom House ble gjennomføringen av landreformen i 2000 karakterisert som kaotisk og med omfattende vold og brudd på menneskerettighetene, der de såkalte krigsveteranene og sikkerhetsstyrkene tok del i farminvasjoner.

Det hevdes dessuten at det oppsto en generasjonskløft mellom statsminister Tony Blairs nye regjering og den politiske ledelsen i Zimbabwe (Around Africa (2002)). I en artikkel er det gjengitt et brev av 5.11.97 fra State Secretary Clare Short i det britiske Utviklingsdepartementet til landbruksminister i Zimbabwe, Kumbirai Kangai. Brevet skal angivelig ha startet tvisten mellom de to landenes regjeringer, der Short skriver: *"Jeg vil gjøre det klart at Storbritannia ikke har noe ansvar for å dekke omkostningene ved omfordelingen av land i Zimbabwe. Vi er en ny regjering fra ulike bakgrunner og uten bånd til tidligere koloniale interesser."*

Det kjølige politiske forholdet mellom Mugabe og Storbritannias nye regjering ved statsminister Tony Blair kan også forklares med kulturelle forskjeller, der man i

afrikansk sammenheng har en respekt for de som er eldre enn seg. Mugabe hadde, tross politisk uenighet, en respekt for tidligere statsminister Margaret Thatcher, da de var av samme generasjon. Statsminister Blair tilhørte en helt annen generasjon og fikk ikke samme respekt av Mugabe. Blant annet har Mugabe kommet med sterke angrep mot Blair og beskyldt ham for å lede en "*homo regjering*" (Langfeldt 1999).

Fra zimbabwisk side har det blitt hevdet at Storbritannias sanksjoner i 2002 og Commonwealths utestengning av Zimbabwe er en ny form for kolonialisme. President Mugabe anklager med jevne mellomrom Storbritannia for imperialisme og forsøk på regimeskifte i Zimbabwe, og gir Vesten skylden for Zimbabwes økonomiske krise. Storbritannia har likevel vært – og er fortsatt - sammen med EU-kommisjonen og USA, den største bistandsaktøren i Zimbabwe, i følge UD-dokumenter.

4.4 Norges diplomatiske forhold til Zimbabwe

Norge anerkjente den nye staten Zimbabwe på landets uavhengighetsdag 18. april 1980. Med virkning fra samme dato ble det besluttet å opprette diplomatiske forbindelser mellom Norge og Zimbabwe. I februar 1981 ble Kgl. Norske Ambassade opprettet i Harare, mens Zimbabwe på sin side opprettet en ambassade i Stockholm for å dekke alle de nordiske landene. Det var fra starten av et godt diplomatisk klima mellom Norge og Zimbabwe, og den norske utenrikspolitikken har for en stor del vært basert på et bistandssamarbeide med landet. Norads samlede bistand ble administrert av ambassaden fram til 1986, da de etablerte egen stedlig representasjon i Harare. I begynnelsen arbeidet kun en diplomat ved ambassaden, mens ti personer arbeidet for Norad, noe som kan hevdes å være betegnende for bistandsfokuset fra Norges side fra starten av. I 1993 ble ambassaden og Norad integrert som én felles enhet.

I følge Hansen (2002, [intervju]), har Zimbabwe historisk sett vært positivt innstilt overfor både Norge, Danmark og ikke minst Sverige. Flere sentrale personer i ZANU fikk politisk asyl i Sverige under frigjøringskampen, hvor de også fikk utdanning. Blant andre bodde Mugabes første kone, Sally Mugabe, i Sverige en

periode. Detalj kunnskapen om Norden skal ha vært stor blant folk i ZANU og ZAPU, i følge Hansen.

Likevel hevdet Hansen at det i Norge ikke var full politisk enighet om engasjementet i Rhodesia. Det skal ha vært en sterk ambivalens i norske holdninger fra frigjøringskampen og fram til uavhengigheten: *”Høyre og KrF, som representerte konservative deler av næringslivet og kirkemiljøene i Norge, var skeptiske til å bidra til de radikale kreftene i daværende Rhodesia.”*

Ap hadde regjeringsmakt i denne perioden (1976-81) og ble, i følge Hansen, sterkt presset av USA og Storbritannia til å dempe sin støtte til de radikale bevegelsene. Også i NATO-miljøet var det en sterk kritisk holdning til frigjøringskampene i det sørlige Afrika. Der mente man at frigjøringsbevegelsen ZANU var Kina-orientert og at ZAPU var Moskva-orientert, ettersom de fikk våpenstøtte fra kommunistregimene.

For å vise hvor høyt Zimbabwe anerkjente det nordiske engasjementet for landet, var også Norge og de nordiske landene blant de første landene Robert Mugabe besøkte som statsminister etter frigjøringen. Det første offisielle besøket til Norge avla han i følge UD i september 1981. Han ledet dessuten Zimbabwes delegasjon på en konferanse i Oslo i 1988.

Også i UD hadde man merket seg at det var interesse for Zimbabwe i Norge: *”Ettersom det var et land som var relativt utviklet, ble det et miljø og en lobby rundt Zimbabwe i Norge. Det var et viktig sted for Norge å være diplomatisk, ettersom det var et regionalt senter. Det var naturlig å bygge ut det bilaterale samarbeidet med Zimbabwe”* (Ree 2002, [intervju]).

Den norske utenrikskomiteen var på offisielt besøk til Zimbabwe i januar 1983, og utenrikskomiteens leder, Kåre Willoch, besøkte Zimbabwe i 1988. Bistandsministrene Reidun Brusletten og Kirsti Kolle-Grøndahl besøkte landet i hhv. 1986 og 1988. Flere norske Arbeiderparti-politikere møtte Mugabe flere ganger, som Thorvald Stoltenberg og Gro Harlem Brundtland. Statsminister Brundtland besøkte Zimbabwe ved to anledninger, i 1986 som formann for World Commission on

Environment and Development og i 1989 for å motta "Den tredje Verdens pris for Miljø og Utvikling".²⁰

I Norge hadde man på 1990-tallet fått et annet politisk fokus på menneskerettigheter i utenrikspolitikken. I 1996 sa bistandsminister Kari Nordheim-Larsen (Ap) at menneskerettigheter og demokratiutvikling inngikk rutinemessig som et tema i de løpende bistandskonsultasjonene man hadde med Norges samarbeidsland.²¹ Derfor skulle menneskerettighetsspørsmål stå på dagsorden når hun skulle besøke Zimbabwe kort tid etter. Bistandsministeren gjorde det samtidig klart at dersom situasjonen for menneskerettighetene i et samarbeidsland på bistandsområdet utviklet seg i klart negativ retning, så ville Regjeringen vurdere nødvendige tiltak.

Nordheim-Larsen var også siste norske statsråd på offisielt besøk til Zimbabwe, da hun i 1996 signerte en ny landstrategi. I følge UD har det siden presidentvalget i 2002 og innføring av målrettede sanksjoner fra norsk side ikke funnet sted offisiell besøksutveksling mellom Norge og Zimbabwe. Det norske bistandssamarbeidet med myndighetene ble avsluttet i 2002, men det er fortsatt norsk diplomatisk representasjon i Zimbabwe.²²

UDs innrapporteringer tyder på at det skjedde en gradvis politisk og sosial forverring i Zimbabwe allerede fra begynnelsen av 1990-tallet. Som en interessant parentes kan det nevnes at det blant Norges utestasjonerte i Harare fra UD og Norad på begynnelsen av 1990-tallet, ser ut til å ha vært ulike oppfatninger om den politiske situasjonen Zimbabwe. I en innberetning av 6.12.1991, pekte ambassaden på økende misnøye i befolkningen og liten oppslutning om regjeringspolitikken. Denne misnøyen skulle være basert på synkende materiell levestandard for det store flertall av folket, en meget omfattende korrupsjon og mangel på fri meningsutveksling. Ambassaden ga uttrykk for at de var oppmerksomme på at denne oppfatningen

²⁰ Opplysningene om de offisielle besøksaktivitetene er hentet fra et notat av 13.12.1991 fra Norads stedlige representant sendt til UD.

²¹ Redegjørelse for Stortinget om menneskerettighetsspørsmålet 10.10.1996.

²² I følge Holsti (1992:134) skal i de fleste tilfeller fordelene av å opprettholde fulle diplomatiske forbindelser blitt ansett som langt viktigere enn de som regel symbolske resultatene av å avbryte diplomatiske forbindelser. Dette kan være en

kanskje ikke stemte overens med det generelle bildet som oftest ble gitt av Zimbabwe, som på den tiden ble sett på som et relativt vellykket land både materielt og politisk.

Norads stedlige representant i Harare kommenterte i et notat til UD noen dager senere, den 10.12.1991, at ambassadens innberetning var ”*ensidig negativ og lite nyansert*”. Etter Norads oppfatning var det ikke dekning for å si at korrupsjonen var meget omfattende. Politisk sett så de det som sterkt overdrevet at det ble drevet omfattende meningsundertrykkelse fra regjeringspartiet. Og når det gjaldt misnøye i befolkningen, mente Norad at det først og fremst hadde sin årsak i den økende vanskelige økonomiske situasjonen som var oppstått i den første fasen av strukturtilpasningsprogrammet. Hva som kan ha vært årsak til denne uenigheten mellom ambassaden og Norads stedlige representant vil være spekulasjoner, men en mulig forklaring kan ha vært kulturforskjell mellom UD- og Norad-ansatte. (For mer, se f.eks. Sørbo 1997).

4.5 Bistandssamarbeidet mellom Norge og Zimbabwe

Norge ga de første bidrag til frigjøringsbevegelsene ZANU og ZAPU i Rhodesia allerede i 1974. Bevilgningene ble økt betydelig både i 1977, 1978 og 1979. I 1979 utgjorde støtten NOK 16 mill. I 1980 ble NOK 10 mill. fordelt til repatrieringsarbeidet blant rhodesiske flyktninger. I tillegg ble det fra norsk side gitt betydelige beløp til humanitær bistand i Rhodesia over andre poster på statsbudsjettet. Midler ble også ytet gjennom private organisasjoner i Norge.²³

Det bilaterale bistandssamarbeidet ble innledet umiddelbart etter frigjøringen i 1980 og hadde til hensikt å støtte Zimbabwe i gjenoppbyggingsfasen etter borgerkrigen. Her var Norge en av Zimbabwes viktigste støttespillere sammen med andre nordiske land. Norge hadde da både en *humanitær begrunnelse* og et ønske om

erkjennelse av at et diplomatisk brudd ofte får negative ringvirkninger – man har for eksempel ikke de samme mulighetene til å ivareta og fremme sine interesser i vedkommende land.

²³ I følge UDs landstudie om Zimbabwe fra 1989.

videreføring av solidaritetsengasjementet for det sørlige Afrika.²⁴ Selve bistandsmidlene gikk først og fremst til vannforsyning og sanitærtjenester på landsbygda på 1980-tallet. Dessuten ble det gitt støtte til varebistand og importstøtte for å bidra til å redusere økonomisk avhengighet til Sør-Afrika. Andre viktige støtteområder var helse- og familieplanleggingsprogram, samt kvinnerettede prosjekter.²⁵ Den overordnede hovedmålsettingen med norsk bistand til Zimbabwe var på dette tidspunktet todelt:²⁶

- Fattigdomsorientert tilnærming, med formål å bidra til en selv bærende sosial og økonomisk utvikling og bedre levekårene for den fattige del av befolkningen.
- I tilknytning til de geopolitiske forhold, hvor norsk bistand, i tråd med norsk utenrikspolitikk, kunne bidra til å redusere Zimbabwes økonomiske avhengighet av Sør-Afrika og styrke det regionale samarbeid.

I de ti årene som var gått etter frigjøringen var det gjort stor fremgang i den sosiale sektoren, spesielt på områdene helse og utdanning. I samarbeid med Verdensbanken og andre givere, utarbeidet Zimbabwe et omfattende økonomisk reformprogram for perioden 1991-1995. Bistandssamarbeidet mellom Norge og Zimbabwe har foregått på både bi- og multilateralt nivå, med bevilgninger stat-til-stat og regionalt for det sørlige Afrika, i følge UD..

Norges bistandssamarbeide med Zimbabwe på 1990-tallet har i følge ambassaden i Harare hatt som mål å bidra til utviklingen av menneskelige ressurser, samt å fremme sysselsetting og bærekraftig økonomisk vekst. Andre viktige mål for bistanden skal ha vært å medvirke til demokratisering, styrking av offentlig forvaltning og private institusjoner samt å bidra til økt folkelig deltakelse i utviklingsprosessen.

²⁴ Stortingsmelding nr. 36 1984-85 sier om Norges politikk overfor Zimbabwe: "Samarbeidet skal være en videreføring av norsk politisk og humanitær støtte til frigjøringsbevegelsene forut for regimeskiftet".

²⁵ Stortingsproposisjon nr. 1 1989-90. Departementet for utviklingshjelp.

²⁶ I følge en innberetning fra Norads stedlige representant til UD av 13.12.91.

I 1995 ble Zimbabwe ”prioritert samarbeidsland” for norsk bistand.²⁷ Stortingsmelding nr. 19 (1995-96) inneholder ingen særskilt begrunnelse for at Zimbabwe ble prioritert land, annet enn en generell begrunnelse om at ”det må tas hensyn til at samarbeid med en rekke land er utviklet over lang tid og at det vil være riktig å følge opp etablerte samarbeidsforhold”. Som prioritert land fikk bistandsforholdet et mer langsiktig tidsperspektiv enn tidligere, noe landstrategien i 1996 kan ha vært et uttrykk for.

Relativt sett har ikke Norge gitt så høye bistandsoverføringer til Zimbabwe som Norge har gjort til andre prioriterte bistandsland. Mosambik, Tanzania og Zambia er eksempler på land hvor Norge har vært tyngre involvert på bistandssiden.²⁸ Det kan ses i sammenheng med at Zimbabwe i afrikansk målestokk ikke har tilhørt de fattigste landene. Solidaritetsaspektet har veid tyngre enn aspektet med fattigdomsreduksjon når det gjelder hvorfor Norge engasjerte seg i landet.²⁹

Helt siden frigjøringen har norske frivillige organisasjoner vært rikt representert i Zimbabwe. En undersøkelse av norsk politikk i utvalgte samarbeidsland i 1991, viste at den norske staten støttet 16 organisasjoner som drev en eller annen form for arbeide i Zimbabwe (Tvedt 1995:81). Til sammenligning støttet den norske staten på dette tidspunktet 12 norske organisasjoner som drev en eller annen form for arbeid i Bangladesh, 18 i Nicaragua og 12 i Etiopia.

I følge ambassaden stod de zimbabwiske myndighetene i stor grad selv for planleggingen og gjennomføringen av bistandsprosjektene. De norske midlene ble bidrag til nasjonale programmer, således at bistanden ble en naturlig del av de nasjonale utviklingsplanene. Norge hadde liten eller ingen innflytelse på hvordan bistandspengene ble brukt, annet enn at de ble utbetalt sektorvis. Men Zimbabwe har vært et lovende land for bistandssamarbeide for Norge. Zimbabwe ble den gangen karakterisert som det landet som var ”best i klassen” i Afrika (Stormark 2002,

²⁷ St.t. mld nr. 19: ”En verden i endring. Hovedtrekk i norsk politikk overfor utviklingslandene. 1995-1996.” Andre prioriterte land: Etiopia, Eritrea, Mosambik, Tanzania, Uganda, Zambia, Bangladesh, Nepal, Sri Lanka og Nicaragua.

²⁸ Se St.t. mld nr. 19 (1995-96:41) med oversikt over norsk bilateral bistand fordelt på land i prioriterte regioner.

²⁹ Telefax 8.8.2000 fra ambassaden i Harare til Norad om ”Norges bistandsforhold til Zimbabwe”.

[intervju]). Helt fram til begynnelsen av 1990-tallet var det liten grad av korrupsjon i statssystemet og man anså det som at man fikk god uttelling for bistandspengene.

Hovedområdene for norsk bistand til Zimbabwe har vært innen helse, miljø, vann- og sanitærforhold samt utvikling av små-skala entrepenørvirksomheter. Andre sektorer har vært infrastruktur, utdanning, by- og distriktsutvikling, nødhjelp og humanitær bistand. Det har vært gitt betydelig støtte til ulike frivillige organisasjoner og kulturelle aktiviteter med henblikk på å stimulere utvikling av et dynamisk sivil samfunn.

Tall fra UD viser at samlet norsk bistand til Zimbabwe, både bilateral og gjennom internasjonale og frivillige organisasjoner, fra 1970 og fram til februar 2001 har beløpt seg til 2,3 milliarder norske kroner. Når det gjelder bilateral bistand, har det skjedd en gradvis nedtrapping av bistandsomfanget de siste årene før Norge frøs samarbeidet med myndighetene i 2001.

Tabell 1. Bilateral bistand fra Norge til Zimbabwe 1994-2000 (i følge UD):

1994	NOK 110 000 000
1995	NOK 114 000 000
1996	NOK 118 000 000
1997	NOK 120 000 000
1998	NOK 104 000 000
1999	NOK 104 000 000
2000	NOK 86 000 000

Den første omleggingen av bistanden skjedde tidlig i 1998, da situasjonen i landet ble vurdert som så alvorlig at det var påkrevd med en aktiv omlegging.³⁰ Fra UD's side hevdet man at Norge var et av de første landene som hadde gått inn i en seriøs dialog med Zimbabwe. I en serie demarcher, noter og delegasjoner på høyt nivå førte Norge en aktiv dialog for å påvirke Zimbabwe til å endre kurs.

³⁰ I følge et UD-notat av 20.1.2002.

I januar 1999 overleverte Norge en (demarche) skriftlig henvendelse til Zimbabwes myndigheter. Det skjedde i forbindelse med at journalister fra den uavhengige zimbabwiske dagsavisen Standard var blitt arrestert og torturert. Norge fikk imidlertid intet svar på demarchen fra Zimbabwe. *"Myndighetene synes nærmest arrogant avvisende overfor all utenlandsk kritikk og bekymring,"* skrev ambassadør Arild Eik til UD 15.2.1999. Ambassadøren mente at den zimbabwiske regjeringens reaksjonsmønster var illevarslende med tanke på menneskerettighetssituasjonen og en videre demokratisk utvikling av landet.

Et UD-notat av 5.3.1999 viser at Norge ønsket å omlegge flere deler av den norske bistanden til Zimbabwe. Daværende utviklingsminister Hilde Frafjord Johnson (KrF) ønsket å vri en større andel av den norske bistandsinnsatsen i Zimbabwe mot demokrati- og menneskerettighetssektoren. Norge gikk dessuten inn for å kanalisere en større andel av bistanden gjennom frivillige organisasjoner.

Mye tyder på at man i 1999 fulgte utviklingen i Zimbabwe nøye: Assisterende utenriksråd for utviklingssaker i UD, Tanja Storm, besøkte Zimbabwe for samtaler om situasjonen i november. Også i Stortingets budsjettinnstilling for 1999-2000 ble situasjonen i Zimbabwe nevnt spesielt: *"(...) det foreslås en liten reduksjon av landbevilgningen til Zimbabwe på grunn av den politiske situasjonen, med tilbakeslag for demokrati og menneskerettigheter. Flertallet er tilfreds med at regionbevilgningene økes tilsvarende."*

Fra og med 2001 mistet Zimbabwe sin status som prioritert samarbeidsland, og i august 2001 frøs Norge utbetalingene av bistand via statlige myndigheter i Zimbabwe. Etter 2001 har all bistand blitt kanalisert over regionalbevilgningen for det sørlige Afrika. UD og Norad lagde nye retningslinjer for den resterende bistanden til Zimbabwe, der Norge fortsatt vil støtte positive, ikke-statlige prosjekter i landet, blant annet menneskerettighetsarbeid.³¹ Selv om Norge hadde frosset den bilaterale bistanden, styrket samtidig norske myndigheter innsatsen for demokrati, godt styresett og menneskerettigheter via det sivile samfunn samt bekjempelse av hiv/aids, i følge UD. De fleste vestlige land avsluttet stat-til-stat samarbeidet med regjeringen

etter presidentvalget i 2002.³² I 2002 avsluttet Norge bistandssamarbeidet med Zimbabwes myndigheter.

4.6 Omfanget av handelssamarbeidet Norge-Zimbabwe

Når det gjelder det bilaterale *handelssamarbeidet* mellom Norge og Zimbabwe, kan det ikke karakteriseres som omfattende: I 2000 importerte Norge varer fra Zimbabwe for 49 millioner kroner og eksporterte varer for fem millioner kroner, i følge tall fra Norad. Dette er i tråd med annen empiri om handelssamarbeid med andre bistandsland. Det har vært hevdet at norsk næringslivs interesse for investeringer i Norges hovedsamarbeidsland for bistand generelt har vært liten (Linné Eriksen 1987:166).³³

Norsk næringsliv har riktignok vært engasjert i Zimbabwe. I regi av Norges Forskningsråd deltok Norge hvert år fra 1987 til 1997 på Zimbabwe International Trade, en internasjonal handelskonferanse i Bulawayo sør i landet. Konferansen skal ha vært viktig for Zimbabwes ansikt og prestisje utad, i følge ambassaden.

Men norske firma skal i følge seniorrådgiver Sonja McLeod ved den norske ambassaden i Harare nesten utelukkende ha vært involvert i utviklingsprosjekter, og i liten grad ha drevet egen, ”ren business”: ”*Selve handelen har ikke vært det viktigste, og det var liten gevinst for de norske selskapene utover hva de lærte om samarbeidet med et utviklingsland.*” (McLeod 2002, [intervju]). Ambassaden hadde inntil midten av 1990-tallet en egen næringslivsgruppe, og Eksportrådet hadde en egen representant i Zimbabwe fra 1994-1998, før de stengte kontoret og reiste til Sør-Afrika.

³¹ I følge en pressemelding fra UD av 19.4.2002.

³² Danmark, som også har hatt Zimbabwe som et av sine programsamarbeidsland for bistand, valgte å utfase samarbeidet i 2002. I samme omgang ble den danske ambassaden i Harare stengt. I følge dansk UDs hjemmesider skjedde det fordi det i stigende grad ble klart at man ikke kunne skape forandringer under Mugabe-regimet. Dansk UD dekker nå Zimbabwe fra nabolandet Zambia.

³³ Dette stiller seg muligvis annerledes i dag enn på 1980- og 1990-tallet. Det finnes i hvert fall eksempel på norske selskaper som investerer i norske samarbeidsland for bistand, som Telenor i Bangladesh, ref diskusjonen rundt Grameen Phone i forbindelse med tildelingen av Nobels Fredspris i 2006. Det investeres dessuten i utviklingsland med hensyn på avkastning for norske selskap, for eksempel gjennom Norfund. Investeringene i utviklingsland er ofte støttet av norske bistandsmidler i utgangspunktet.

5.0 Zimbabwe og den politiske prosessen i Norge

I dette kapitlet presenteres tre viktige hendelser i Zimbabwes historie, i lys av norsk utenrikspolitikk: De politiske overgrepene og massakrene i Matabeleland i 1983, farmokkupasjonene i 2000 og presidentvalget i Zimbabwe i 2002. Fokus for gjennomgangen av de tre situasjonene er hvordan Norge politisk sett har forholdt seg til og reagert på situasjonene. Den empiriske gjennomgangen av hendelsesforløpet fra Norges side presenteres gjennom et utvalg av dokumenter fra UDs arkiver, intervjuer og andre kilder.

5.1 Overgrepene i Matabeleland

Året 1983 ble preget av tildels borgerkrigsliknende tilstander i Nkomo-tilhengernes provins Matabeleland, sydvest i Zimbabwe (ref. 4.2). Det skjedde etter at seks utenlandske turister var blitt kidnappet året før. I jule- og nyttårshelgen 1982/83 skjedde det dessuten en rekke oppsiktsvekkende mord og kidnappinger. Den zimbabwiske regjeringen besluttet seg for å gå inn for en hard linje og satte inn altoverveiende shona-dominerte regjeringsstyrker mot såkalte "dissidenter" fra januar 1983. Her gjorde regjeringsstyrkene gjorde seg skyldige i overgrep i Matabeleland, som rammet både dissidentene og uskyldige sivile, både menn, kvinner og barn, i følge et UD-notat av 28.3.1983.

Fra myndighetenes side ble det innrømmet at uskyldige var blitt rammet, og man beskyldte Sør-Afrika for å stå bak situasjonen. Men konflikten virket først og fremst å ha vært av intern natur. I følge ambassadens innberetninger til UD i perioden dette pågikk, er det mye som tyder på at aksjonene hadde vært koordinert av en felles ledelse i Zimbabwe.

På det daværende tidspunkt skal det for omverdenen ikke ha vært mulig å skaffe seg sikker oversikt over hvor mange mennesker som var omkommet under operasjonene i Matabeleland. Fra regjeringshold ble det antatt at tapstallene kunne regnes i hundrer, mens det fra vestlige pressefolk, geistlige og internasjonale hjelpearbeidere ble meldt om flere tusen drepte og langt flere sårede. I ettertid viser

tall fra menneskerettighetsorganisasjonen Freedom House at ca 20 000 ndbeler ble massakrert i "opprenskningsaksjonene" i Matabeleland og at ca 5 000 ndbeler måtte søke tilflukt i Botswana. Tusenvis av mennesker var dessuten alvorlig såret.

5.1.1 Norges politiske prosess i forhold til Matabeleland

Dokumentene i UD tyder på at man fra Norges side nøye vurderte om, og i hvilken grad, Norge skulle reagere på den tilspissede situasjonen. Flere rapporter tok for seg utenlandske reaksjoner på utviklingen i Zimbabwe. Mye tyder på at det i det internasjonale samfunnet var Sverige som sterkest reagerte på overgrepene i Matabeleland.

Fra svensk UD side ble det i følge et notat av 4.3.1983 tatt kontakt med Norge i forbindelse med situasjonen. Svenskene opplyste da at det blant annet fra kirkelige organisasjoner i Sverige var kommet henvendelser på bakgrunn av meldingene om overgrep mot sivile i Matabeleland. Organisasjonene mente at en fra svensk side burde protestere overfor myndighetene i Zimbabwe. Enkelte av dem krevde brudd i de diplomatiske forbindelser og stans i all svensk bistand til Zimbabwe. I følge UD hadde ikke Norge mottatt noen slike direkte henvendelser fra organisasjoner med anmodning om norske reaksjoner. UD opplysninger fra ambassaden i Harare om den faktiske situasjonen i Matabeleland, syntes å være sammenfallende med de informasjonen en hadde mottatt i svensk UD. Begivenhetene i Matabeleland "ga grunn til bekymring" og Norge "fulgte derfor utviklingen meget nøye", i følge notatet.

I gjennomgangen av notatene framkom det ingen tegn på egne initiativ i UD for å foreta en norsk, offisiell kritikk av Mugabes håndtering av situasjonen på det daværende tidspunktet. Men man medga at Mugabes harde linje overfor Nkomo og "dissidentene" i Matabeleland nok hadde svekket Mugabes image som forsoningens fremste talsmann. I UD mente man likevel at Mugabes stilling tross alt syntes ubestridt: "*Det er neppe noen i dagens Zimbabwe som kan erstatte ham. Og han må tilkjennes hovedæren for den positive utvikling som alt tatt i betraktning, har funnet sted i Zimbabwe etter uavhengigheten,*" står det i et UD-notat av 23.3.1983.

I forbindelse med Nordisk utenriksministtermøte i Oslo 23. og 24. mars 1983, stod Zimbabwe på agendaen, viser et notat av 24.3.1983. Man var her ikke kjent med

at noe land hadde foretatt noen formell henvendelse overfor myndighetene i Zimbabwe i forbindelse med sikkerhetssituasjonen i Matabeleland. Men man hadde fått opplyst at blant andre den amerikanske, kanadiske og vesttyske amassadør i Harare hadde gitt uttrykk for bekymring og uro overfor medlemmer av regjeringen. Sverige hadde bestemt seg for å utsette godkjenningen av en ny, toårig bistands samarbeidsavtale mellom Sverige og Zimbabwe. Det så ikke ut til at andre land vurderte å stanse eller redusere bistanden til Zimbabwe. Både Danmark og Holland, såvel som Vest-Tyskland, Storbritannia, Canada og USA ville fortsette bistanden til Zimbabwe. Fra Norges side bestemte man seg for at igangsatte prosjekter skulle fortsette som før, og at situasjonen ikke skulle få betydning for bistanden. Det ble ikke ansett som formålstjenlig å rette en formell demarche til Zimbabwes myndigheter på det daværende tidspunkt.

I en innkommet melding til UD fra ambassaden av 24.4.1983 kom det fram at statsminister Mugabe ikke offisielt hadde endret sin skarpe avvisning av beretninger om massakrer på sivile og andre grusomheter. Fra en god kilde skulle ambassaden være informert om at en rekke av Mugabes kolleger under et toppmøte i New Delhi hadde tatt opp situasjonen i Matabeleland under private samtaler med Mugabe. Mugabe skulle ha blitt så irritert over dette at han hadde holdt seg borte fra konferansen i to dager.

I samme notat stod det at spørsmålet om å rette en formell demarche overfor Zimbabwes myndigheter hadde vært drøftet på et EF-ambassadørmøte i Harare noen dager tidligere, og der skulle det ha vært stemning *mot* å ta opp saken offisielt med myndighetene. Særlig hadde den britiske høykommissæren argumentert mot en formell demarche, selv om det var kjent at britene og flere andre ambassadører underhånden hadde gitt uttrykk for bekymring. Sverige var det landet som hadde gått lengst med å uttrykke seg mot situasjonen, med en kritisk uttalelse fra statsminister Palme. En zimbabwisk observatør understreket overfor den norske ambassaden at statsminister Palmes uttalelse og de øvrige svenske tilkjennevelser etter alt å dømme hadde virket modererende på Mugabe og regjeringen. Vedkommende mente at ytringer fra skandinaviske land utvilsomt virket atskillig sterkere enn tilsvarende ytringer fra vestlige stormakter.

I en ny melding av 25.3.1983 fra ambassaden til UD, ble det antatt at statsminister Mugabe personlig la vekt på internasjonale reaksjoner, og det på tross av at hans informasjonsminister ”*med bred penn avviser de fleste utenlandske pressekommentarer*”. Mugabe hadde til da nektet å ta i mot zimbabwiske kirkeledere og framtreddende uavhengige personligheter som burde ha tillit på grunn av sin rolle under frigjøringskrigen.

En av disse personlighetene, som forøvrig hadde besøkt Norge flere ganger og som hadde møtt den norske utenrikskomiteen da de besøkte Zimbabwe i januar samme år, hadde henvendt seg til ambassaden i forbindelse med overgrepene i Matabeleland. Han viste til at den norske regjeringen i likhet med de øvrige skandinaviske regjeringer nøt særlig tillit og respekt i Zimbabwe på grunn av sin bistand både under og etter krigen. Han mente at Norge kunne gjøre Zimbabwe en tjeneste ved å gi uttrykk for uro over utviklingen i Matabeleland og den fare for landets enhet som dette innebar, gjennom et brev fra Norges statsminister til statsminister Mugabe. Det var et ønske at en slik henvendelse konkluderte med en anmodning om å vise moderasjon i Matabeleland.

Ambassadens innstilling til UD i Oslo var at Norge burde overveie denne personens forslag meget nøye. Man mente at en i vurderingen også burde legge vekt på at Norge nettopp hadde gjennomført bistandsforhandlinger med Zimbabwe og på den måten hadde demonstrert sin gode vilje overfor landets regjering gjennom handling.

Etter dette notatet fra ambassaden viser dokumenter i UDs arkiv at man internt i UD foretok ulike vurderinger av situasjonen, både i Regionalavdelingen og ved UDs 1. politiske kontor. Regionalavdelingens innstilling var at opplysningene om begivenhetene i Matabeleland de siste to måneder i seg selv burde begrunne en markering eller reaksjon fra norsk side, ikke minst av hensyn til den hjemlige opinion. Man viste til at den store økning i Norges bilaterale bistand til Zimbabwe (85 millioner kroner i 1983) skulle tilsi at menneskerettighets- og sikkerhetssituasjonen i landet ble viet stor oppmerksomhet fra norsk side. Konklusjonen fra Regionalavdelingens side var en tilråding om at en fra norsk side

rettet en offisiell henvendelse til regjeringen i Zimbabwe om situasjonen i Matabeleland.

Men det var ikke enighet om dette i UD: Et notat av 29.3.1983 viser at UDs 1. politiske kontor hadde vært i kontakt med kolleger i Stockholm, København, Bonn og London for å finne ut hva myndighetene i disse land hadde gjort i sakens anledning og få deres vurdering av situasjonen. Konklusjonen etter denne gjennomgangen var at man ikke så det som naturlig med noen formell norsk demarche i Harare. Man foreslo i stedet at den norske ambassade i Harare ble instruert om å peke på den bekymring som utviklingen i Matabeleland hadde forårsaket i Norge og understreke at nye hendelser av den type som det hadde vært meldt om, ville ha en sterk negativ effekt på den offentlige opinion i Norge. Tanken var at man kunne vise til denne instruksjonen hvis det skulle komme spørsmål i Stortinget om hva man fra Norges side hadde foretatt seg i sakens anledning. Også i mai 1984 fikk ambassaden instruks om å gi uttrykk for at begivenhetene i Matabeleland hadde skapt dyp bekymring og uro i Norge, og at dette ble gjort ved passende anledninger.³⁴

En gjennomgang av innrapporteringer og notater i UDs arkiv i den aktuelle perioden, viser at hendelsene i Matabeleland aldri førte til noen norsk, offisiell henvendelse til Zimbabwes myndigheter. Hendelsene fikk heller ikke følger for bistandssamarbeidet eller -bevilgningene.

Gjennom intervjuer som er foretatt i forbindelse med oppgaven, kan en få inntrykk av at den generelle kunnskapen om hva som foregikk i Matabeleland på tidlig 1980-tall, var svært liten i Norge generelt. Dette gjaldt også blant politikere og blant folk som arbeidet med bistand og hadde kjennskap til Zimbabwe. Blant annet uttalte avdelingsdirektør i Norad, Kjell Storløkken, at han fikk vite om hendelsene i Matabeleland først på 1990-tallet, og hans inntrykk var at en skulle ha vært veldig aktiv og oppsøkende for å skaffe kunnskap om situasjonen før det (Storløkken 2002, [intervju]).

³⁴ I følge brev fra ambassadør Knut Taraldset til UD, datert 6.11.1985.

Det er dessuten lite som tyder på at det kom fram noe særlig om situasjonen i Matabeleland i norske medier mens de politiske forfølgelsene og massedrapene pågikk. Heller ikke fra UD og Norads side ble hendelsene i Matabeleland trukket fram, selv etter at de var over. I 1989 ble det laget et norsk landstudium om Zimbabwe. Denne ga et veldig positivt inntrykk av landet, ettersom mye fungerte bra institusjonelt. Uten at man i landstudiet bagatelliserte Matabeleland, brukte man heller ikke så sterke uttrykk om hva som hadde foregått. Man unngikk for eksempel å bruke ord som "massakre".

I det hele tatt skal det ha vært en generell, positiv vurdering av Mugabe og Zimbabwe i Norge i de første årene etter frigjøringen. En forklaring på hvorfor det i Norge ikke kom til noen særlig uttalt kritikk mot Mugabe i forbindelse med overgrepene i Matabeleland, kan i følge Speed (2002, [intervju]), ha vært fordi en av de få som på denne tiden faktisk refset Mugabe, Fremskrittspartiets leder Carl I. Hagen, gjorde det ut fra den gamle "hvite manns privilegium"-retorikken". Det at Hagens kritikk av Mugabe retorisk sett ikke var basert på premissene om menneskerettigheter, men på mer reaksjonære premisser, kan ha medført at politikere og bistandsfolk nødig ville kritisere Mugabe, fordi de ikke ønsket å bli satt i samme bås som Hagen.

Et annet poeng i forhold til manglende kritikk fra norsk offentlighet, var at menneskerettigheter ennå ikke var kommet så høyt på den politiske agendaen, som de gjorde etter avslutningen på den kalde krigen. Av samme grunn skal man heller ikke ha vært så opptatt av hva Norge brukte bistandspengene til på Stortinget den tiden, i følge ekspedisjonssjef Hildan i UD (2002, [intervju]). Gjennomgang av referater fra Stortingsdebatter for denne perioden viser at situasjonen i Matabeleland og norsk utenrikspolitikk i forhold til denne ikke ble tatt opp som noe tema.

Ekspedisjonssjef Hildan viste til at det dessuten foregikk mye underhånden norsk samarbeide med Zimbabwe i forhold til frigjøringen fra apartheidstyret i Sør-Afrika på denne tiden. Også av den grunn var man fra Norges side opptatt av et godt samarbeide med Zimbabwe og kan ha vært mer villige til å se gjennom fingrene med det som skjedde i Matabeleland.

5.2 Farmokkupasjonene i 2000

Det positive bildet av president Mugabe som en frigjøringshelt og Zimbabwe som en suksesshistorie i afrikansk sammenheng ser ut til å ha holdt seg internasjonalt og i Norge til langt ut på 1990-tallet.³⁵ Politisk hadde man også fått mer politisk ro internt i Zimbabwe, etter at de to partiene ZANU (PF) og ZAPU (PF) var slått sammen til ett parti i 1987.

Men det mest brennende spørsmålet i Zimbabwe helt siden frigjøringskampen skal ha vært jordspørsmålet, i følge en delegasjonsrapport til UD av 13.05.2000. De aller fleste, etterhvert også farmerne selv, skal ha ment at det var helt nødvendig å gjøre noe med den svært skjeve landfordelingen i Zimbabwe. Det var ikke lenger mulig å forsvare at den lille, hvite minoriteten i Zimbabwe, som bare utgjorde 70.000 av en befolkning på 12 millioner, fortsatt skulle eie en svært stor andel av den beste jordbruksjorden.

Arbeidet med jordreformen fikk en katastrofal dreining i februar 2000. President Mugabe og hans regjering gjorde ingenting for å hindre de såkalte krigsveteranene fra å innta nærmere 1000 farmer ulovlig, og utføre overgrep og drap på farmerne og landarbeiderne (Meredith 2002). Politiet ville heller ikke gripe inn, da de mente det var et politisk spørsmål som kunne resultere i blodbad.

Organisasjoner og andre institusjoner skal i følge Meredith ha hevdet at okkupasjonene ikke hadde noe med landspørsmålet å gjøre, men mente at det i stedet var et ledd i president Mugabes og regjeringspartiets valgkamp. Det ble til og med hevdet at okkupasjonene var organisert med hjelp fra regjeringspartiet og landets myndigheter, i følge delegasjonsrapporten til UD. Blant annet skal mat og kjøretøy ha vært stilt til disposisjon. Uavhengige medier hevdet dessuten at okkupasjonene ble koordinert av offiserer fra hæren, og at opptil 2 000 soldater hadde deltatt. Det viste seg dessuten at storparten av jord som tidligere var overtatt av staten, ble gitt til politikere og sentrale embetsmenn for en billig penge. Okkupasjonene fortsatte utover våren 2000, og det ble rapportert om drap og overgrep på de hovedsaklig hvite farmere i Zimbabwe og de sorte landarbeiderne som bodde på farmene.

5.2.1 Norges politiske prosess i forbindelse med farmokkupasjonene

Motsatt av hva som hadde vært tilfellet med situasjonen i Matabeleland i 1983, valgte Norge å føre en langt mer konsekvensorientert politikk overfor Zimbabwe etter 2000.

På dette tidspunktet støttet Norge et multilateralt UNDP-prosjekt for teknisk gjennomføring av landreformen i Zimbabwe sammen med Nederland, Sverige og USA. Giverne vurderte imidlertid om støtten til landreformprosjektet skulle fryses, etter at Zimbabwes utenriksminister hadde bekreftet at de ulovlige demonstrantene på de invaderte farmene ikke ville bli fjernet.³⁵ Bistanden til prosjektet ble bestemt frosset i april 2000.

Ambassaden i Harare skal ha satt opp en analyse med operative konsekvenser for norsk utenrikspolitikk, da de begynte å forstå hvordan det kunne utvikle seg i Zimbabwe (Eik 2002, [intervju]). Analysen ble sendt hjem til politisk behandling, og ga ambassaden en ramme å prioritere etter. Generelt skal operative beslutninger og en del valg ha blitt gjort ved ambassaden, mens den politiske profilen på norsk utenrikspolitikk ble gjort i Norge. Når det gjaldt det norske samarbeidet med andre lands ambassader i Harare, uttalte ambassadør Eik at Norge fulgte sin egen linje, men at de hele tiden var i kontakt med andre land og visste om de andre landenes bevegelser: *"Litt forskjellige varianter, og litt forskjellige valg av tidspunkt, men handlingsmønstrene lignet på hverandre."*

På den politiske scenen i Norge tiltrådte Anne Kristin Sydnes (Ap) som ny utviklingsminister 17. mars 2000. I følge ekspedisjonssjef Hildan i UD skal hun ha trengt en "markeringssak" før hun skulle møte Stortinget med sin første utviklingspolitiske redegjørelse: *"Det var litt tilfeldig at det ble akkurat Zimbabwe, men saken hadde på det tidspunktet høy oppmerksomhet i pressen og var et tema i Norge"*. (Hildan 2002, intervju).

³⁵ I følge medierapporter, utdrag fra UD's arkiver og intervjuer i forbindelse med oppgaven.

³⁶ I følge et UD-notat av 15.03.2000.

I et notat av 8.4.2000 redegjorde Sydnes for bistandssamarbeidet med Zimbabwe til statsministeren og utenriksministeren. Utviklingsministeren foreslo at Norge tok opp Zimbabwes status som prioritert samarbeidsland til vurdering. Hun mente at landprogrammet kunne fryses uten at saken først måtte legges fram for Stortinget. Men hun foreslo at man informerte om en slik beslutning så snart som mulig, for eksempel i utviklingspolitisk redegjørelse 9. mai 2000.

Sydnes sa at Zimbabwe var den første store saken som kom opp etter at hun tiltrådte (Sydnes 2002, [intervju]). Hun mente den satte mange spørsmål i utviklingsdebatten på spissen, deriblant hvilke krav til bistand Norge skal stille til bistandslandene og ut fra hvilke forutsetninger:

”Tilfellet Zimbabwe eksemplifiserte sentrale krav som må stilles hovedsamarbeidsland – og vi hadde en plikt til å vise den frem for den norske offentligheten. Når det er et ekstra søkelys på et land, vil ikke folk forstå det hvis en ikke gjør noe. Det må hele tiden bygges oppslutning og legitimitet rundt utviklingspolitikken. Men medienes oppmerksomhet kan ha en fremskyndende effekt. Da er det politikernes ansvar å ha en veldig god begrunnelse for hvorfor en opprettholder bistandssamarbeidet. Vi må godtgjøre overfor en norsk opinion at det samarbeidet en har, fungerer.”

Også i Stortinget hadde man merket seg utviklingen i Zimbabwe. Marit Nybakk (Ap) uttalte i forbindelse med en debatt om utviklingspolitikken 16.5.2000:

”Vi ser at det har vært stor mediefokusering på Zimbabwe i den senere tid. Her kommer heldigvis alle norske partier etter hvert – tror jeg – til det standpunkt at må gjøre noe dramatisk med det som skjer der nede, også når det gjelder å fryse bistanden. Man kommer sent, men godt.”

For utviklingsminister Sydnes var det viktig å ha med flere partnere når de skulle vurdere en eventuell frys i bistandssamarbeidet. Hun mente en skulle være forsiktig med å trekke seg ut av bistandssamarbeide i tide og utide, og at terskelen for dette måtte være høy. UD bestemte seg derfor for å invitere en bredt sammensatt factfinding delegasjon for å reise til Zimbabwe den 2.-5. mai 2000. Delegasjonen

besto av representanter for ikke-statlige organisasjoner (NGOer), akademia/forskning, media og fagbevegelse som på ulike måter hadde hatt et særlig forhold til Zimbabwe og et kunnskapsnivå om utviklingen i landet.³⁷

I følge Sydnes skal det særlig ha vært to forhold som var viktige i beslutningen om å sende delegasjonen: Å skaffe maksimal innsikt om situasjonen i Zimbabwe og å bidra til å skape forståelse i Norge rundt de beslutninger som skulle fattes. Også ambassadør Eik understreket at Norge bevisst valgte å trekke organisasjonene med for å få legitimitet for utenrikspolitikken overfor Zimbabwe. Et annet mandat med turen skal ha vært å formidle norsk politikk i Zimbabwe. Delegasjonen skulle dessuten i samarbeid med ambassaden i Harare gjennomgå den daværende bistandsporteføljen i lys av den aktuelle situasjonen i landet, og gi råd om hvordan en større del av bistanden eventuelt ville kunne vris ytterligere i retning av MR- og demokratiprosjekter.³⁸

Ekspedisjonssjef Hildan i UD, som var delegasjonsleder, sa at det var viktig å ta med organisasjoner som hadde innsikt om situasjonen, eller var berørt av politikken, på råd. Han påpekte at ettersom organisasjonene er en del av vårt debattsamfunn, ville det være en demokratisk fordel for Norge å styrke dem og la dem være et korrektiv som kunne utfordre politikken. Enda et aspekt var at Norge ville demonstrere overfor Zimbabwe at man tok med det sivile samfunn på råd, og at det er slik det fungerer i et demokratisk land. Dersom delegasjonsmedlemmene skulle vise seg å komme med et entydig råd om å fortsette stat-til-stat-bistanden overfor Zimbabwe, ville man fått et problem med å føre UDs politikk, sa Hildan:

”Vi kunne jo ikke utelukke at de ville mene noe helt annet enn UD, dette er skarpskodde folk. Vi tok en sjanse der, men vi hadde diskusjon i gruppen før vi reiste. Jeg var fast bestemt på at vi skulle ha en enhetlig rapport, og ønsket ikke å lese i avisen dagen etterpå at en av dem var uenige. Men de skulle selvfølgelig få lov til å si meningen sin. Men i det store og det hele

³⁷ Delegasjonen besto av følgende medlemmer: Delegasjonsleder ekspedisjonssjef Tor Chr. Hildan (UD), avd.dir. Kjell Storløkken (Norad), forsker Bård Anders Andreassen (Institutt for Menneskerettigheter), førstekonsulent Eivind Aalborg (Kirkens Nødhjelp), rådgiver Beate Slydal (NGO-forum for menneskerettigheter), professor Helge Rønning (Institutt for medier og kommunikasjon, UiO), avd. leder Jon Ivar Nålsund (LO) og konsulent Paal Bjørnstad (UD).

³⁸ UD-notat av 27.04.2000: ”Zimbabwe. Mandat for norsk delegasjon”.

var alle enige. I tilfelle kontrovers, tror jeg vi ville ha lyttet, i de fleste saker er vi meget åpne for å la det sivile samfunn få komme til med sine meninger. Norske NGOers oppfatninger er vi ganske lydhøre for, og det har vært gjeldende uavhengig av om det har vært KrF- eller Ap-regjering.”

Tilrådingen etter delegasjonsreisen var enstemmig. Delegasjonen anbefalte en reduksjon i stat-til-stat-bistanden og en omdisponering av midlene til ikke-statlige organisasjoner i Zimbabwe. Man mente bistanden burde rettes mot sosial sektor, menneskerettighets- og demokratiltak, samt valgstøtte og konfliktforebyggende tiltak. Videre mente delegasjonen at en etter parlamentsvalget i 2000 burde gjennomføre en grundig gjennomgang av den norske bistanden til Zimbabwe.

I utviklingspolitisk redegjørelse 9.5.2000 tok Sydnes opp den negative utviklingen i Zimbabwe. Hun nevnte den norske delegasjonsreisen til Zimbabwe eksplisitt, samt hvilke tiltak regjeringen ville iverksette. Tiltakene var i store trekk i samsvar med hva delegasjonen hadde anbefalt, selv om regjeringen gikk noe lenger enn delegasjonen ”*på grunn av alvoret i situasjonen og behovet for å sende et klart signal til myndighetene i Zimbabwe*” (utdrag fra redegjørelsen).

Internasjonalt var det lite kontroversielt å reagere overfor Zimbabwe i 2000, og Norge stod i en fri rolle til å markere avstand til Mugabes politikk i landspørsmålet i følge utviklingsminister Sydnes (2002, [intervju]):

”Storbritannia som tidligere kolonimakt hadde en mer krevende situasjon enn Norge. De var nødt til å markere de hvite farmernes interesser. Norge stod i en friere stilling til å markere, og det betød at vi fikk et større ansvar for å markere menneskerettighetssituasjonen i Zimbabwe. Ingen kan påstå at vi gjorde det ut fra egne hensyn”.

Fra og med 2001 mistet Zimbabwe sin status som prioritert samarbeidsland, og i august 2001 frøs Norge utbetalingene av bistand via statlige myndigheter i Zimbabwe.

5.3 Presidentvalget i Zimbabwe i 2002 og Norges politiske prosess

Ved presidentvalget i Zimbabwe som skulle avholdes 9. og 10. mars 2002 skulle det vise seg å bli et utenrikspolitisk dilemma for Norge hvorvidt man skulle være tilstede i landet som valgobservatører eller ikke. Bakgrunnen for dilemmaet var at EU valgte å trekke sine valgobservatører ut like før valget. På dette tidspunktet hadde Norge allerede etablert seg med en delegasjon observatører under NORDEM i Zimbabwe.

UDs arkiv viser at statsminister Bondevik (KrF) 4.2.2002 mottok et brev fra president Mugabe der han inviterte Norge til å komme som valgobservatør. Akkreditering til valget hadde på forhånd ellers vist seg å være vanskelig for mange ”tradisjonelle” vestlige organisasjoner, som The Carter Center og National Democratic Institute (Nkiwane 2002:52). En felles African, Caribbean, Pacific (ACP)/EU delegasjon var på tross av dette blitt akkreditert til valget, men i denne delegasjonen ble medlemmer fra Storbritannia ekskludert av Zimbabwe. Også gjennom andre europeiske delegasjoner var britene uvelkomne som valgobservatører i Zimbabwe.

I følge et UD-notat av 14.2.2002 var det bare Norge og ni EU-land som var invitert til å observere valgene i Zimbabwe. Seks EU-land ble utelukket fordi de støttet opposisjonen og tillot radiostasjoner fra sine territorier. På et tidspunkt like før valget besluttet derfor EU å trekke ut alle sine observatører, etter at flere EU-land var blitt nektet å komme som valgobservatører av Zimbabwe.

Årsaken til at Zimbabwe hadde nektet flere EU-land å komme som valgobservatører var at EU i forkant av valget hadde lansert såkalte ”smarte sanksjoner” i forhold til Mugabe og hans nærmeste krets. Disse omfattet spesifikt å skulle ramme Mugabe og 19 av hans medarbeidere, gjennom innreiseforbud, sperring av konti som disse personene måtte ha i EU-land, forbud mot våpensalg og innstilling av bistand.³⁹ Norge føyde seg ikke (ennå på dette tidspunkt) til den samme sanksjonspolitikken, og det på tross av signaler fra britisk UD om at det ville bli verdsatt dersom Norge fulgte EU i sanksjonsspørsmålet. EU og britenes holdning var gjengitt i en melding av 15.2.2002 fra den norske ambassaden i London til UD. I

³⁹ EUs sanksjoner stod listet opp i et brev av 8.3.2002 fra Studenttinget ved NTNU til UD. Norge ble bedt om å følge EU.

meldingen stod det også at britene hadde uttrykt at Norge selvfølgelig måtte fatte sin egen beslutning i denne saken.

Fra Norges side hadde man i utgangspunktet hatt et ønske om å observere ved presidentvalget i Zimbabwe. Tanken bak ønsket om å være observatør var at Norge kanskje kunne bidra til å dempe gemyttene mellom Mugabe og det ”hvite Vesten”, i følge seniorrådgiver i UD og leder for Zimbabwebesken, Rolf Ree (2002, [intervju]).

Men etter EUs beslutning om å trekke seg ut, skal man i UD ha kommet sterkt i tvil om norsk valgobservasjon ville ha noen betydning i Zimbabwe, i følge Ree. Man var dessuten usikker på *hvordan EU ville reagere* dersom det ble bestemt at den norske valgdelegasjonen ble værende igjen i landet for å observere etter at EU hadde trukket seg ut.

På tross av tvilen valgte Norge til slutt å *ikke trekke seg* ut av Zimbabwe. Det som skal ha vært avgjørende for Norges konklusjon om å bli værende igjen som valgobservatører i Zimbabwe, var at daværende assisterende utenriksråd Løvald i UD fikk en telefon fra sin kollega i svensk UD. Den svenske utenriksråden hadde referert fra et møte i EU, der man hadde besluttet å trekke seg fra valgobservasjonen i Zimbabwe. I følge Sverige ville EU ikke ha noen innvendinger mot at Norge deltok. Slik gikk det til at Norge i stedet for å trekke seg ut, besluttet seg for å bli værende i Zimbabwe og dessuten sendte enda flere observatører til Zimbabwe enn hva de opprinnelig hadde planlagt.

Det viste seg at også Internasjonal avdeling i LO skulle ha oppfordret norske myndigheter til å stille som valgobservatører i Zimbabwe etter at EU hadde trukket seg ut. Dette var fordi man anså det som viktig å dokumentere hva som faktisk skjedde i Zimbabwe i forbindelse med presidentvalget. I følge avdelingsleder Jon Ivar Nålsund hadde LO hadde vært engstelige for at Norge skulle legge seg på EUs linje. Derfor mailet og sendte LO brev til UD med henstilling om å sende valgobservatører. *”Vi følte at vi hadde bidratt til at gruppen med valgobservatører skulle bli sendt, selv om jeg ikke tror det var på grunn av oss. Men jeg tror UD telte på knappene, og jeg er glad for at vi gjorde det”* (Nålsund 2002, [intervju]).

Det skulle vise seg å ha vært et smart utenrikspolitisk trekk av Norge å bli værende igjen i Zimbabwe og observere valget i 2002. Ettersom Norge var det eneste

europiske landet som var igjen, fikk Norge også en viktig utenrikspolitisk rolle, der man kunne fore EU med informasjon etter valget. Den norske valgobservasjonen i Zimbabwe skal spesielt ha blitt nevnt av utenriksminister Petersen (H) som eksempel på et ”utenrikspolitisk produkt” som Norge som utenforland fra EU kunne bruke for å gjøre seg interessant for internasjonale maktfora (Ree 2002, [intervju]).

I mars 2002 ble president Mugabe erklært som vinner av presidentvalget i Zimbabwe. Dette skjedde på tross av omfattende politisk undertrykkelse rundt i landet og utbredt valgfusk, noe som ble grundig dokumentert og rapportert av de norske valgobservatørene (Vollan 2002).

Etter valget sluttet Canada, New Zealand og Sveits seg til EUs sanksjonspolitikk, mens USA hadde foreløpige reiserestriksjoner. Dessuten ble det noe tid etter valget, og på bakgrunn av de sterke fordømmelsene av valget fra Norges side, bestemt å utestenge Zimbabwe fra en internasjonal konferanse mellom Samvelde-statene. Dette kan hevdes å ha vært et stort utenrikspolitisk nederlag for Mugabe, ettersom flere av hans afrikanske presidentkolleger gjennom denne ekskluderingen av Zimbabwe også indirekte fordømte valget og Mugabe.

I 2002 innførte Norge en rekke sanksjoner rettet mot president Robert Mugabe og andre ledere i Zimbabwe. 18. april orienterte utenriksminister Jan Petersen (H) Stortingets utvidede utenrikskomité om sanksjonene. Norge ville gjennomføre de samme sanksjonene som blant andre EU-landene, Sveits og USA. Det innebar visum- og innreiseforbud, fastfrysing av penger og eiendeler i Norge, forbud mot all eksport av forsvarsmateriell og våpen til landet og oppsigelse av flere bistandsavtaler med Zimbabwe. Stat-til-stat bistanden som siden 2001 hadde vært frosset, ble sagt opp. Fra da av skulle midlene gå direkte til brukerne og ikke via statlige myndigheter. De diplomatiske forbindelsene mellom Zimbabwe og Norge ble opprettholdt.

5.4 Oppsummering

Gjennomgangen av de tre utvalgte hendelsene i Zimbabwes historie har vist at Norge utenrikspolitisk har håndtert og reagert på hendelsene på ulike måter. Dette har i seg selv ikke vært overraskende ettersom hendelsene har vært forskjellige av natur og de har skjedd på ulike tidspunkt.

Uten å ennå analysere hva som kan ha vært motivasjoner bak de norske utenrikspolitiske beslutningene overfor Zimbabwe, kan de hevdes å være interessante i seg selv: Ved overgrepene og massakrene i Matabeleland valgte man fra Norges side å ikke reagere overfor Zimbabwes myndigheter, verken i form av offisielle markeringer eller ved å kutte i bistandssamarbeidet. Motsatt valgte Norge å føre en langt mer konsekvensorientert politikk og avslutte alt bilateralt bistandssamarbeid med Zimbabwe i 2002 etter landokkupasjonene og den forverrede sosiale, politiske og økonomiske utviklingen i landet. Og ved parlamentsvalget i 2002 valgte Norge som eneste vestlige land å bli igjen som valgobservatør i Zimbabwe, etter at alle EU-landene hadde trukket seg ut.

En analyse av motivasjonene bak disse beslutningene følger i neste kapittel.

6.0 Analyse av Norges utenrikspolitikk overfor Zimbabwe

I dette kapittelet drøftes hva som kan ha vært motivasjoner for norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe og i hvilken grad det kan hevdes å ha eksistert en helhetlig, norsk utenrikspolitisk linje. Dette gjøres ved å analysere de de norske beslutningsprosessene og politiske vurderingene i forhold til de tre hendelsene i Zimbabwes historie: Matabeleland i 1983, farmokkupasjonene i 2000 og presidentvalget 2002. Analysen baseres på hypotesene og teoriene om idealisme, realisme og salgbarhet som motivasjonsfaktorer for utenrikspolitikken.

6.1 Overgrepene i 1983 og analyse av Norges politikk

Når det gjelder de regjeringsstøttede massakrene og forfølgelsene i Matabeleland på tidlig 1980-tall, så valgte Norge å *ikke* reagere overfor Zimbabwes myndigheter med en demarche (skriftlig henvendelse). De valgte heller ikke å la det få konsekvenser for bistandsoverføringene, men videreførte og utvidet senere det eksisterende bistandssamarbeidet. På hvilken måte kan denne utenrikspolitikken tolkes, i lys av de tre teoriene/ hypotesene?

Slik jeg tolker funnene i UD's arkiver fra den aktuelle perioden, var grunnlaget for håndteringen av situasjonen og den norske beslutningen om ikke å reagere, **for det første basert på utenrikspolitiske overveielser av hva andre, vestlige land gjorde i denne situasjonen og om det lå noen føringer i det internasjonale samfunnet.** UD's dokumenter viser at særlig et land (Storbritannia) *ikke* ønsket internasjonale, offisielle markeringer overfor Zimbabwe, og at andre, vestlige land la seg på den samme linjen, med unntak av Sverige. Det ville med andre ord kunne bli oppfattet som *kontroversielt* i det internasjonale samfunn å offisielt markere kritikk av Zimbabwe, selv om jeg ikke har grunnlag for å vurdere noe om *hvor* kontroversielt det ville kunne oppfattes og hvilke eventuelle konsekvenser det ville fått Norge dersom man offisielt hadde reagert.

Jeg kan ikke se å ha funnet så mye støtte for den første hypotesen om idealisme-tankegang i de norske beveggrunnene for ikke å handle overfor Zimbabwe, ut fra de internasjonale overveielsene Norge gjorde seg. Det er etter mitt syn lite i dette tilfellet som tyder på at man fra Norges side var eksplisitt opptatt av å formidle verdier om menneskerettigheter ved å markere offisiell avstand for at Zimbabwe hadde brutt menneskerettighetene. Ut fra hypotesen om idealisme som motivasjonsfaktor skulle i så fall Norge ha utvist en mer altruistisk og uavhengig holdning i forhold til håndteringen av spørsmålet, uten å skjele så mye til hva andre land gjorde og følge deres anbefalinger. For eksempel er det mye som tyder på at Sverige var mer outspoken overfor Zimbabwe.⁴⁰

På den annen side kunne det også ha vært hevdet at beveggrunnene Norge hadde hatt for å undersøke andre lands holdninger, var idealistisk motivert: Det kunne vært dersom Norge hadde hatt som intensjon å *samordne* politikken for å legge et internasjonalt press på Zimbabwe. Det ser imidlertid ikke ut som om det var tilfellet her: Norge foretok ikke, så vidt jeg kunne finne i det empiriske materialet jeg hadde tilgang til, egne initiativ for å samordne en felles markering. Det lå som kjent heller ikke til rette for det internasjonalt, ettersom Storbritannia var så klart var i mot andre lands formelle reaksjoner mot Zimbabwe.

Ut fra idealisme-teori ville jeg dessuten ha forventet å finne sterkere indikasjoner i dokumentene på at Norge hadde utvist et større *moralsk* ansvar om å reagere aktivt overfor Zimbabwe, ettersom Norge hadde et godt diplomatisk forhold til Zimbabwe etter frigjøringen. Norge visste – og mottok også eksplisitte signaler om - at man som skandinavisk land ville ha større legitimitet for sine synspunkter, enn hva andre vestlige stormakter hadde. Blant annet fikk Norges ambassade en henvendelse fra en anerkjent zimbabwer, der han henstilte Norges statsminister om å

⁴⁰ Det kunne utad virke som om Sverige reagerte mer "idealistisk" enn hva Norge gjorde i denne saken. Det kan hevdes på bakgrunn av at Sverige uavhengig av andre staters syn foretok offisielle markeringer overfor Mugabe, først og fremst med en demarche, men også med statsminister Palmes kritiske uttalelser om situasjonen, og det at Sverige lot hendelsene få konsekvenser for bistandssamarbeidet med Zimbabwe. Det viste seg imidlertid at Sverige hadde opplevd et innenrikspolitisk press på å reagere, og det vil være rimelig å anta at dette også hadde en innvirkning på utenrikspolitikken. Det kan dermed hevdes å være feil å karakterisere Sveriges politikk som renskåret idealistisk, dersom det også lå andre motivasjoner bak den politiske beslutningen om å reagere overfor Zimbabwe.

skrive et brev til statsminister Mugabe om situasjonen i Matabeleland. Men Norge valgte altså å la det være, og sendte aldri noe slikt brev.

Det kan argumenteres for at det var elementer av realpolitiske vurderinger i håndteringen fra Norges side, ut fra en motivasjon om å beskytte egne interesser. Det kan hevdes, i og med at man ikke ville legge seg på tvers av internasjonal konsensus om håndtering av spørsmålet, med de eventuelle *politiske* omkostninger det ville kunne få for Norge. Samtidig er det imidlertid lite som tyder på at det ville hatt noen betydelig innvirkning på norske interesser, ref. Sverige som markerte mer tydelig politikk – og etter hva jeg kunne avdekke - ikke opplevde noen former for sanksjoner fra andre land av den grunn. Det kunne se ut som om det på tross av vestlig konsensus, basert på Storbritannias påtrykk, også var internasjonalt akseptert å ha en kritisk linje i saken, selv om det stred mot konsensus. Men det at man så åpenbart ”telte på knappene” i UD og gjorde seg så mange overveielser i forhold til håndtering av situasjonen, tyder på at det ble gjort en kostandsvurdering.

Størst forklaringskraft på hvorfor Norge unnlot å reagere på hendelsene i Matabeleland ut fra internasjonale hensyn synes jeg derfor hypotesen om overveielse av omdømme, salgbarhet og det å legge opp politikken mot de minst kontroversielle sakene har. (Og det på tross av at teorien som utgangspunkt har vært ment å være en forklaring på Norges utenrikspolitikk først fra 1990-tallet av, og dette skjedde i 1983). Grunnen til at jeg mener denne teorien har større forklaringskraft, er at dette var en sak hvor det *kunne bli* oppfattet som kontroversielt å reagere fra Norges side og at man også lot det være. Uttalelsen fra Andreassen i kap. 3.3 om at det fra Norges side var knyttet mye usikkerhet til hvordan en skulle håndtere menneskerettighetsspørsmål i forhold til andre lands myndigheter på 1980-tallet, kan ses som en støtte til argumentet om at det enkleste for Norge i denne saken var å legge seg på en lite kontroversiell linje – og unnlate å reagere overfor Zimbabwes myndigheter.

For det andre kan det se ut som om Norges engasjement for frigjøring fra apartheid-systemet i Sør-Afrika hadde en innvirkning på beslutningen om ikke å reagere overfor Zimbabwe. Zimbabwe var en av Frontlinjestatene og det foregikk

på dette tidspunktet en del underhånden aktivitet og samarbeide i saken mellom Norge og Zimbabwe (ref. 5.1.1). Det kunne med andre ord komme til å virke uheldig inn på Norges rolle i Sør-Afrikaprosessen dersom man offisielt reagerte på Mugabe.

Spørsmålet er bare om beslutningen om ikke å kritisere Zimbabwe ut fra dette engasjementet kan hevdes å ha vært basert på en idealistisk eller realpolitisk motivasjon? Det kommer etter mitt syn an på motivasjonen for å engasjere seg i Sør-Afrikaspørsmålet i utgangspunktet. Dersom engasjementet i Sør-Afrika var noe Norge gjorde overordnet ut fra en egeninteresse som for eksempel å vinne anerkjennelse internasjonalt, og derigjennom for å sikre maktbasen for Norge gjennom innflytelse i andre fora, kunne en ha hevdet at det lå realpolitiske motivasjoner til grunn for å la være å markere seg overfor Zimbabwe. Men dersom det norske engasjementet for Sør-Afrika utelukkende skjedde på bakgrunn av altruisme og uten tanke for hva det kunne gi av fordeler for Norge på andre arenaer, så kunne en hevde at beslutningen var motivert av idealisme.

Samtidig kan det også hevdes at det analysemessig blir forfeilet å sette opp de to motivasjonene som motsetninger, fordi den ene motivasjonen (verdier) ikke nødvendigvis behøver å utelukke den andre (interesser). Med det menes at det overordnede målet om frigjøring fra apartheid i Sør-Afrika (som isolert sett kan hevdes å ha vært basert på en idealistisk tankegang), ville kunne bli vanskeligere å nå dersom Norge ikke opprettholdt et godt diplomatisk forhold til Zimbabwe. Men da har allerede den altruistiske og uegennyttige motivasjonen fra Norges side falt bort, til fordel for en mer kost-nytte effektiv vurdering av konsekvensene for Norges videre forbindelser og samarbeide med Zimbabwe, som man ønsket et godt forhold til (noe som isolert sett kan hevdes å høre hjemme i en realpolitisk tankegang).

Også i dette tilfellet vil jeg hevde at det er mest relevant å snakke om at man fra Norges side var styrt av hensynet til *salgbarhet* av utenrikspolitikken. Ved å legge seg på en lite kontroversiell linje overfor Zimbabwe og unngå å markere offisiell kritikk av landet, opprettholdt Norge sitt gode "image" og forhold til Zimbabwe, bygget opp etter engasjementet i frigjøringskrigen. På den måten kunne samarbeidet med Zimbabwe om prosessen i Sør-Afrika fortsette uten "knote på tråden".

For det tredje tyder empirien på at det også lå en innenrikspolitisk vurdering til grunn for Norges beslutning om ikke å reagere overfor Zimbabwe på hendelsene i Matabeleland. Det kan synes slik, gjennom de overveielser norske myndigheter gjorde seg i forhold til stemningen i opinionen og offentligheten, og i forhold til om Norge på et tidspunkt ville komme til å bli avkrevet noen form for reaksjon fra Stortinget, media eller organisasjoner.

Dersom norske myndigheter utelukkende hadde vært styrt av idealistiske beveggrunner i forhold til håndteringen av Matabeleland, ville jeg anta at de hadde fordømt overgrepene, uten å gjøre vurderinger av om det var en sak i offentligheten eller ikke.

Jeg tolker funnene i oppgaven slik at norske myndigheter dypest sett ønsket å unngå oppmerksomhet rundt situasjonen i Matabeleland i Norge. Dette fordi det kunne ha skadet legitimiteten for den øvrige støtten til Zimbabwe. Et argument til støtte for denne antakelsen, er at det på den tiden eksisterte et bilde i Norge av statsminister Mugabe som en frigjøringshelt og en forsoningens mann. Man så seg kanskje tjent med å opprettholde dette positive bildet av Mugabe fra norske myndigheters side (og muligvis også fra den norske solidaritetsbevegelsens side) og unngikk dermed å gjøre noe ut av saken offentlig.

Dersom det hadde kommet fram at Mugabe i virkeligheten hadde rensket ut sine politiske motstandere gjennom voldelige massakre, ville dette utvilsomt skadet Mugabes renommé og i neste instans også kunne falle tilbake på dem i Norge som hadde støttet hans politiske prosjekt siden frigjøringen av Zimbabwe. For eksempel uttrykte Speed (ref. 5.1.1) at man i norsk offentlighet nødig ville kritisere Mugabe, av redsel for å bli satt i samme bås som Carl I. Hagen og hans "hvite manns privelegium"-retorikk.

Samtidig ville det kunne skade legitimiteten rundt ideen om å bidra til at Zimbabwe ble en suksess-historie i Afrika. På dette tidspunktet var det for eksempel en svært positiv utvikling i Zimbabwe på andre sosiale områder som utbygging av skoler, helsetjeneste osv. Derfor kan det hevdes at det ikke var i norske myndigheters

interesse å bidra til at man fikk et annet syn på Mugabe i Norge, ut fra et mer idealistiske hensyn.

Men også hensynet til omdømme og salgbarhet av egen politikk fordi det ville kunne skade norske myndigheters rennomé dersom det ble kjent hva Mugabe hadde støttet for overgrep i Matabeleland, bidrar til å gi støtte til den tredje hypotesen om salgbarhet og omdømme.

Norske myndigheter skal heller ikke ha gjort noe for å markere avstand til hendelsene i Matabeleland, eller på et senere tidspunkt fordømme disse. Den norske landstudien om Zimbabwe som ble utarbeidet i 1989, viste for eksempel at man hadde dempet språkbruken om hva som egentlig hadde foregått i Matabeleland, ved for eksempel å unngå å bruke ord som "massakre" (ref. 5.1).

Ut fra de **samlede vurderingene** om Norges manglende offisielle reaksjon på hendelsene i Matabeleland, er det til en viss grad funnet støtte både til den første og den andre hypotesen om idealisme og realisme som motivasjonsfaktor. Men jeg mener i størst grad å ha funnet støtte for den tredje hypotesen i oppgaven, om at en beslutning om ikke å reagere, har vært motivert av hensyn til salgbarhet overfor omverdenen (både innenrikspolitisk, internasjonalt og bilateralt overfor Zimbabwe selv) der Norge la seg på en minst mulig kontroversiell linje i spørsmålet. Det også fordi teorien inkluderer *både* verdier og interesser som beveggrunner, og ikke utelukkende tar parti for det ene eller det andre, eller setter dem opp som motsetninger.

Samtidig kan den manglende norske reaksjonen ses i sammenheng med den norske politiske dagsorden på dette tidspunktet forøvrig, der beskyttelse av menneskerettigheter i 1983 ennå ikke hadde fått noen sentral plass i utformingen av den norske utenrikspolitikken eller i den politiske retorikken.

6.2 Farmokkupasjonene i 2000 og analyse av Norges politikk

I 2001 valgte Norge å kutte Zimbabwe som hovedsamarbeidsland for norsk bistand, og å fryse det bilaterale bistandssamarbeidet med Zimbabwe. Samarbeidet ble avsluttet i 2002. Ut fra det jeg har kunnet finne i UDs arkiver, og gjennom

intervjuene med sentrale norske aktører i prosessen, fant det sted en rekke overveielser som i siste ende førte til at Norge fattet denne beslutningen.

For å ta de **innenrikspolitiske** overveielserne først: Når det gjelder det som ledet fram til selve bistandsbruddet fra Norges side, er det for det første trolig at den store *medieoppmerksomheten* rundt Zimbabwe i forbindelse med farmokkupasjonene i 2000, var med på å gi fortgang i beslutningsprosessen for norske myndigheter. Også i Stortinget viste man til alarmerende medierapporter og etterspurte norske reaksjoner og om det ikke skulle få konsekvenser for vårt bistandssamarbeid med landet.

For det andre hadde det nylig skjedd et *regjeringsskifte* i Norge og den nye utviklingsministeren trengte en markeringssak før hun skulle ha sin første utviklingspolitisk redegjørelse i Stortinget. I den forbindelse kan initiativet regjeringen tok om å sende en "factfinding"-delegasjon til Zimbabwe for å gjøre undersøkelser og komme med anbefalinger til norsk politikk, hevdes å ha vært en kombinasjon av innenrikspolitisk strategi, timing og hensiktsmessighet i forhold til den aktuelle situasjonen.

UD hevdet at det ikke var et forsøk på å kooptere de frivillige organisasjonene, og representanter for organisasjonene selv hevdet også at de ikke følte seg presset av UD på noen måte. Altså en "vinn-vinn-situasjon" for alle parter, i en utenrikspolitisk sak som ikke var innenrikspolitisk kontroversiell.

Myndighetene sørget på den måten for å skaffe seg innenrikspolitisk *legitimitet* for Norges videre politiske framgangsmåte overfor Zimbabwes myndigheter, gjennom på forhånd å "vaksinere" seg mot kritikk fra Zimbabwe-kjennere i den norske offentligheten. Som ventet fra UDs side fikk Norge full oppbacking fra delegasjonen for sin videre utenrikspolitiske linje overfor Zimbabwe. Utviklingsminister Sydnnes kunne dessuten svare for seg i utviklingsdebatten i Stortinget og vise handlekraft og initiativ i saken overfor norsk opinion.

Norges håndtering av Zimbabwe-spørsmålet på det innenrikspolitiske plan finner etter mitt syn støtte i teorien om salgbarhet, populisme og omdømme. Selve utgangspunktet for saken lå selvfølgelig i bunnen, med den negative utviklingen i Zimbabwe og alarmerende innberetninger fra ambassaden og i mediene om

farmokkupasjonene. Det at saken *også* var i mediene, og Stortinget og opinionen etterlyste en reaksjon fra Norges side, gjorde at politikerne måtte handle aktivt i forhold til situasjonen. Man gjorde fra regjeringens side det som ble forventet av en, gjennom omverdenens øyne.

De norske motivasjonene kan også hevdes å ha vært basert på *egennyttetenking* i et realismeperspektiv, for å beskytte eller sikre innenrikspolitiske interesser: Norsk politisk ryggdekning for videre reaksjoner overfor Zimbabwe i saken, å kunne vise til en aktiv norsk politikk for å svare i media og Stortinget om Norges holdning, samt å gi en politisk markeringssak til den nye regjeringen og utviklingsministeren.

Samtidig finnes det argumenter for idealistisk motivasjon i forhold til overveielsene om å sende factfinding-delegasjonen til Zimbabwe. Det at man ønsket å bringe organisasjonene og det sivile samfunn med på råd om utformingen av utenrikspolitikken, kan hevdes å ha hvilt på ideen om å praktisere de verdier på hjemmebane som Norge selv har ønsket å eksportere til andre land. Det var altså en måte å demonstrere det gode samarbeidet mellom sivilt samfunn og norske myndigheter på i praksis - i seg selv et ideal å eksportere til Zimbabwe.

Ut fra overveielsene Norge gjorde seg på det **internasjonale plan** kan Norges motivasjoner i denne saken igjen forstås ut fra hypotesen om *salgbarhet og omdømme*. På dette tidspunktet i 2000 ville det bli oppfattet som svært lite kontroversielt i det internasjonale samfunnet for Norge å reagere mot Zimbabwes myndigheter. Det kan faktisk hevdes at det heller var motsatt kontroversielt dersom man *ikke* reagerte, blant annet på bakgrunn av den betydningen menneskerettigheter hadde fått i den politiske retorikken etter avslutningen på den kalde krigen også internasjonalt. Utviklingsminister Sydnes ga også i intervjuet uttrykk for at Norge stod fritt til å være så kritiske i Zimbabwe-politikken som en selv ønsket, ettersom man ikke hadde noen interesser eller koloniale bånd å forsvare i Zimbabwe.

På denne bakgrunn kan det hevdes at Norges reaksjoner overfor Zimbabwe etter farmokkupasjonene var det noe en kunne *forvente* av et land i Norges situasjon, ettersom Norge utad hadde markert seg som en forkjemper for menneskerettigheter og utvikling. Norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe kan ut fra dette synet hevdes å ha vært orientert mot en lite kontroversiell sak, der Norge utøvde den

politikken som det ble forventet at Norge skulle gjøre, via omverdenens øyne. Samtidig kan det hevdes at det ikke var noe problem for Norge opptre idealistisk, både så lenge det ikke utgjorde noen kontroversiell sak og det ikke "kostet" Norge noe politisk på andre områder.

Det at Norge ikke kuttet alle bistandsbånd med Zimbabwe i 2001, ved å fryse og ikke avslutte samarbeidet i fortsatt håp om at utviklingen skulle snu, taler på sin side også for *idealistiske* motivasjoner i de norske utenrikspolitiske beslutningene. Man forsøkte gjennom å vri bistanden fra statlige myndigheter til frivillige organisasjoner, å styrke det sivile samfunn og støtte Zimbabwe innenfra til å kjempe for menneskerettigheter og demokratiutvikling.

Samlet sett synes jeg hypotesen om salgbarhet og omdømme er den som mest dekkende kan forklare beslutningene om å reagere utenrikspolitisk overfor Zimbabwe etter farmokkupasjonene i 2000. Samtidig er det argumenter for at det også har vært elementer av både verditenkning og nyttetenkning i den norske politikken, men det ser ikke ut til å være tilstrekkelig empirisk støtte for å hevde at verken idealisme- eller realismehypotesen peker seg ut som noen *enhetlig* motivasjon.

6.3 Presidentvalget i 2002 og analyse av Norges politikk

Norge besluttet i 2002 å opprettholde og gjennomføre sin valgobservasjon ved presidentvalget i Zimbabwe, og det på tross av at EUs observatører kollektivt hadde blitt hjemkalt.

Beslutningsprosessen i UD kan tyde på at man først og fremst gjorde seg overveielser om hva det ville bety **internasjonalt** for Norge å bli igjen og ikke hjemkalle observatørstyrken fra Zimbabwe. Det kan virke som om man ikke ønsket å gå på tvers av EU-landenes linje, hadde ment at Norge også burde trekke seg ut. Men det skjedde altså ikke. I UD tok man beslutningen om å bli igjen i Zimbabwe, etter samtale med svensk UD der man mottok signalene om at EU ikke hadde noen innvendinger mot at Norge observerte presidentvalget etter at de selv trakk seg ut.

Det kan argumenteres for at selve **utgangspunktet** for at Norge ville stille med valgobservasjon i Zimbabwe, var basert på *idealistiske* motivasjoner. Dette kan henge

sammen med den idealistiske tankegangen om å bidra til demokratiutvikling og støtte over landegrensene ut fra at dette er riktige og gode *verdier* i seg selv, der utviklingen av demokratier vil bidra til en mer stabil og harmonisk verdensorden.

På samme tid kan det hevdes at det var en form for *realpolitikk* i **beslutningsprosessen** der Norge var så lydhør for EU-landenes vurdering av om Norge burde stille som valgobservatør eller ikke. Man ønsket med andre ord ikke å gå på tvers av den vestlige konsensus, ut fra en mer tradisjonell interessemessig kostnadsvurdering fra Norges side. Men ettersom man fikk vite at det ikke var noe problem for EU, bestemte også Norge seg for å bli igjen for å observere presidentvalget i Zimbabwe.

Et annet argument for realpolitiske motivasjoner var at informasjon om valget i Zimbabwe kunne gi Norge *innflytelse* internasjonalt på andre områder. Som det eneste vestlige landet fikk man være vitne til valggjennomføringen, og denne informasjonen var noe Norge kunne bruke som utenrikspolitisk ”produkt” som var ”salgbart” overfor EU og andre internasjonale fora (ref. 5.3). Denne informasjonen kunne til gjengjeld kanskje gi Norge tilgang på annen informasjon hos EU og muligvis innflytelse på andre arenaer til gjengjeld, i form av positivt omdømme for Norge internasjonalt.

Det er i dette perspektivet også argumenter for at de norske utenrikspolitiske overveielsene har vært motivert av salgbarhet og omdømme for Norge internasjonalt i en lite kontroversiell sak, basert på et idealistisk utgangspunkt om å dokumentere valgprosessen i Zimbabwe. I den forstand vil den tredje hypotesen gi flere mulige motivasjoner for utenrikspolitikken, uten å behandle motivasjonene fra Norges side som enhetlig idealistiske eller realpolitiske.

Når det gjelder **innenrikspolitiske** vurderinger som kan ha ligget til grunn for beslutningen om å bli værende igjen som valgobservatører i Zimbabwe etter at EU trakk seg ut, kan det argumenteres for at det også rundt denne saken var en viss *oppmerksomhet* rundt saken i opinionen.

Det at LO gjentatte ganger hadde henvendt seg til UD og bedt Norge om å være igjen som valgobservatører, kan ha medvirket til den norske beslutningen om å

bli, selv om jeg ikke har funnet dokumenter i UD som har nevnt dette spesielt. I så tilfelle kan beslutningen ha vært et utslag av realpolitiske motivasjoner om å møte et innenrikspolitisk *press*. Det kan imidlertid også forklares ut fra hensynet til omdømme og salgbarhet av utenrikspolitikken på hjemmebane.

Slik jeg analyserer hendelsesforløpet og beveggrunnene fra Norges side i lys av de tre teoriene og hypotesene, så var Norge i denne saken ute etter å legge opp sin politikk langs en lite kontroversiell linje internasjonalt, og da i forhold til EUs linje. Hver av forklaringsmodellene om idealisme og realisme blir etter mitt syn for snevre til å forstå kompleksiteten i motivasjonene bak valgobservasjonen i Zimbabwe, ettersom det kan hevdes at *både* verdier og interesser har ligget til grunn for norske motivasjoner i saken som helhet.

6.5 Oppsummering

I dette kapittelet er Norges utenrikspolitikk overfor tre utvalgte hendelser i Zimbabwes historie analysert med bakgrunn i tre hypoteser/teorier om idealisme, realisme og salgbarhet. Det har i analysen blitt argumentert for at alle de tre hypotesene, i ulike tilfeller og situasjoner, har hatt en ulik grad av forklaringskraft i forhold til de empiriske funnene.

En av de tre hypotesene eller teoriene har gjennomgående pekt seg ut som den mest vidtfavnende og dekkende forklaringen på de norske utenrikspolitiske motivasjonene overfor Zimbabwe, ut fra de empiriske forutsetningene jeg har hatt innblikk i og valgt å vektlegge. Det gjelder hypotesen som er basert på teorien om salgbarhet. Årsaken til dette er at teorien anerkjenner og tar opp i seg elementer som hører hjemme både i idealismen og realismen – idealer/verdier og interesser - men uten å behandle disse som to motstridende motivasjoner for utenrikspolitikken.

Ut fra disse funnene vil jeg hevde at en antakelse om en enhetlig norsk, utenrikspolitisk linje overfor Zimbabwe faller bort. Det er ikke funnet tilstrekkelig empirisk støtte i materialet til å kunne hevde at Norge verken har vært en renskåren idealist *eller* en renskåren realist i utenrikspolitikken overfor Zimbabwe ved å se på de tre hendelsene i Zimbabwes historie under ett. I stedet har det vært argumenter for

at Norges utenrikspolitikk overfor Zimbabwe er blitt motivert av *både* idealer og interesser, og i den forstand har begge hypotesene fått noe empirisk støtte, isolert sett.

I den grad en kan snakke om en helhetlig linje i utenrikspolitikken, ser det heller ut som om Norge i forhold til Zimbabwe ved alle tre tilfellene har orientert seg mot og har handlet langs en *lite kontroversiell linje*. Norge har således kunnet basere begrunnelsene for utenrikspolitikken overfor Zimbabwe på noe som vanskelig kunne la seg kritisere. I den forstand ser det ut til at hypotesen og teorien om norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe som motivert av salgbarhet overfor omverdenen er den teorien som mest helhetlig forklarer de norske motivasjonene.

7.0 Avslutning og konklusjon

Denne oppgaven har tatt for seg Norges utenrikspolitikk overfor Zimbabwe, gitt tre spesifikke hendelser i landets politiske historie mellom 1980 og 2002: Overgrepene mot ndbeler i Matabeleland i 1983, farmokkupasjonene i 2000 og presidentvalget i Zimbabwe i 2002. Formålet med oppgaven har vært å analysere hva som ved disse hendelsene har vært de bakenforliggende motivasjonene for den norske utenrikspolitikken i forhold til Zimbabwe. Det har også vært et formål med oppgaven å få svar på om det kan sies å ha vært en helhetlig politisk linje i den norske utenrikspolitikken overfor Zimbabwe.

Til analysens formål ble det tatt utgangspunkt i tre teorier i internasjonal politikk. Disse ble formulert som tre hypoteser ut fra antakelsen om at de hver for seg, eller sammen, kunne bidra til å forklare motivasjonene bak norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe.

Den første teorien var idealisme, med en antakelse om at norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe har vært motivert av å *”praktisere og fremme universelle verdier og idealer, uten først og fremst å legge egeninteresser til grunn”*. Den andre teorien var realisme, med antakelsen om at norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe har vært motivert av å *”oppnå noe som er i statsens interesse eller å øke statens innflytelse – det være seg økonomisk, sikkerhetsmessig eller politisk”*. Den tredje teorien var basert på en tese om salgbarhet, der norsk utenrikspolitikk overfor Zimbabwe har vært motivert av *”pragmatiske overveielser, der en til enhver tid har lagt seg på en lite kontroversiell linje og har handlet ut fra hvilken politikk en antok ville være mest salgbar”*.

I gjennomgangen av empirien for Norges håndtering av Zimbabwe-politikken, viste det seg at Norge hadde kommet fram til ulike utenrikspolitiske beslutninger i hvert av de tre tilfellene, noe som ikke var overraskende, men heller som forventet – etter som det var tre ulike situasjoner i Zimbabwe, og på ulike tidspunkt i historien. Ved overgrepene og massakrene i Matabeleland valgte man fra Norges side å ikke reagere overfor Zimbabwes myndigheter, verken i form av offisielle markeringer

eller ved å kutte i bistandssamarbeidet. Motsatt valgte Norge å avslutte alt bilateralt bistandssamarbeid og å kutte Zimbabwe som hovedsamarbeidsland i 2002 etter den forverrede sosiale, politiske og økonomiske utviklingen i landet. Ved parlamentsvalget i 2002 valgte Norge som eneste vestlige land å bli igjen som valgobservatør i Zimbabwe, etter at alle EU-landene hadde trukket seg ut.

I analysen ble det argumentert for at alle de tre hypotesene hadde ulik grad av forklaringskraft i forhold til de empiriske funnene. Samtidig pekte én av de tre hypotesene eller teoriene seg ut som den mest helhetlige forklaringen på hva som hadde motivert de norske utenrikspolitiske motivasjonene overfor Zimbabwe. Det var hypotesen som var basert på teorien om salgbarhet. Årsaken til dette var at teorien anerkjente og tok opp i seg elementer av både idealisme og realisme som motivasjoner for utenrikspolitikken, men uten å behandle disse som to motstridende motivasjoner, i form av enten idealisme eller realisme.

Det ble på dette grunnlaget heller ikke funnet tilstrekkelig empirisk støtte i materialet til å kunne hevde at Norge verken hadde vært en renskåren idealist *eller* en renskåren realist i utenrikspolitikken overfor Zimbabwe ved å se på de tre hendelsene i Zimbabwes historie under ett. Ut fra dette så det ut til at antakelsen om en enhetlig norsk, utenrikspolitisk linje overfor Zimbabwe falt bort.

I den grad en kunne snakke om en enhetlig linje i utenrikspolitikken, så det heller ut som om Norge ved alle tre tilfellene i undersøkelsen *gjennomgående* hadde orientert seg mot- og handlet langs *den minst kontroversielle linjen* i omverdenen, både på den internasjonale scene og innenrikspolitisk.

I denne undersøkelsen vil svar på spørsmålene i problemstillingen og et tilløp til konklusjon, være at Norges utenrikspolitikk overfor Zimbabwe i denne perioden for det første ser ut til å ha vært motivert av en antakelse om hvilken politikk som til enhver tid ville være mest salgbar overfor omverdenen. For det andre, ut fra denne motivasjonen faller også rasjonalet bak en helhetlig linje i utenrikspolitikken bort.

I den forstand kan det hevdes at Carrs (1947) dikotomi om idealisme og realisme som to motstridende måter å forstå motivasjoner bak staters utenrikspolitikk på - som han forøvrig selv forkastet - og som har vært en dominerende forklaringsramme innen internasjonal politikk, ikke ser ut til å stemme i tilfellet norsk

utenrikspolitikk og Zimbabwe. Dette ser også ut til å passe med en rekke andre betraktninger og analyser av norsk utenrikspolitikk generelt, som også er blitt trukket fram i denne oppgaven. I så måte kan undersøkelsen muligvis utgjøre et innspill i den øvrige fagdebatten om hva som generelt konstituerer Norges utenrikspolitikk.

Bibliografi

- Abrahamsen, Rita (2000): *Disciplining Democracy: Development Discourse and Good Governance in Africa*. London, NY: Zed Books.
- Andersen, Ib (1990): *Valg af organisationssociologiske metoder – et kombinationsperspektiv*. København: Samfundslitteratur.
- Andreassen, Bård Anders (2002): *Intervju med forf.* 10. september.
- Ankomah, Baffour (2002): “Mugabe Speaks”. *New African*, utgitt i mai
- Around Africa (2002): ”Zimbabwe/Britain: How it all started”. Utgitt i mai.
- Aubert, Vilhelm (1985): *Det skjulte samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berki, R.N. (1981): *On political Realism*. London: Dent.
- Bucher-Johannessen, Bernt (1999): “Den norske modellen: Stat og samfunn hånd i hånd til fremme av Norge.” *Internasjonal politikk* (2): 199-220.
- Carr, Edward H. (1946): *The Twenty Year's Crisis 1919-1939. An Introduction to the Study of International Relations*. London: Macmillan.
- Clausewitz, Carl von: *Om krig*. Rhodos, København 1991.
- Dixon, Robyn (2007): ”Vi som elsket Mugabe”. *Aftenposten* 29. mars, oversatt fra *Los Angeles Times*. Tilgjengelig : www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article1715050.ece
- Egeland, Jon (1985): *Impotent Superpowers – Potent Small States: Potentials and Limitations of Human Rights Objectives in the Foreign Policies of the United States and Norway*. Oslo: Institutt for fredsforskning.
- Eik, Arild (2002): *Intervju med forf.* 10. april.
- Eriksen, Tore Linnè (1987): ”Bistand og næringsliv: Hjelp til selvhjelp?” kap. 10 i Tore Linne Eriksen (red.): *Den vanskelige bistanden. Noen trekk ved norsk utviklingshjelps historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Finnemore, Martha (1996): “National Interests in International Society.” Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Fivesdal, Egil (1990): ”Nogle problemer ved interviewing af personer i ledende stillinger”, s. 283.292 i Ib Andersen (red.): *Valg af organisationssociologiske metoder – et kombinationsperspektiv*. København: Samfundslitteratur.
- Forhandlinger i Stortinget nr. 197 (2000): 9. mai – Redegjørelse av bistandsministeren om utviklingspolitikk.

-
- Gjerdåker, Svein (1997): Norsk menneskerettighetspolitikk, i Knutsen, Sørbo og Gjerdåker (red.) (1997), *Norges utenrikspolitikk*. Oslo: Cappelen.
- Godal, Bjørn Tore (1995): "Nødhjelp i norsk utenrikspolitikk", *Aftenposten* 17. februar
- Goldstein, J.S. (2003): *International Relations*. USA: Longman.
- Gourevitch, Peter (1978): "The Second Image Reversed; The International Sources of Domestic Politics", *International Organization* nr. 32 (4): 881-912
- Grønmo, Sigmund (1995): "Datakombinasjoner og analysestrategier", s. 113-146 i Britt Dale, Michael Jones og Willy Martinussen (red.): *Metode på tvers*. Trondheim: Tapir forlag.
- Hansen, Halle Jørn (2002): *Intervju med forf.* 19. september.
- Hellevik, Ottar (1994): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hildan, Tor Chr. (2002): *Intervju med forf.* 20. september.
- Holme, Idar Magne og Solvang, Bernt Krohn (1993): *Metodevalg of metodebruk*. Otta: TANO.
- Holsti, Kalevi J. (1992): *International Politics. A Framework for Analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Kegley, C.W. og Wittkopf, E.R. (1999): *World Politics: Trend and Transformation*. New York: St. Martin's Press.
- Keohane, Robert O. (1988): "International Institutions: Two Approaches" i *International studies Quarterly*, nr. 32.
- Knutsen, Torbjørn L. (1997a): *A History of International Relations Theory*. Manchester: Manchester University Press.
- Knutsen, Torbjørn L. (1997b): "Norsk utenrikspolitikk som forskningsfelt" i Knutsen, Sørbo og Gjerdåker (red.) (1997), *Norges utenrikspolitikk*. Oslo: Cappelen.
- Knutsen, Torbjørn L. m. fl. (red.) (1997): *Norges utenrikspolitikk*. Oslo. Cappelen.
- Langfeldt, Espen Olsen (1999): "- Blair leder en homo regjering", *VG* 21. november.
- Liland, Frode og Kjerland, Kirsten Alsaker (2003): *Norsk utviklingshjelps historie 3. 1989-2002: På bred front*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Matlary, Janne Haaland (2002): *Verdidiplomati – kilde til makt? En strategisk analyse av norsk utenrikspolitikk. Makt- og demokratiutredningen 1998-2003*.
- McLeod, Sonja (2002): *Intervju med forf.* 9. april.

-
- Meredith, Martin (2002): *Mugabe – Power and Plunder in Zimbabwe*. Oxford: Public Affairs Limited.
- Morgenthau, Hans J. (1948): *Politics Among Nations*. New York: Knopf.
- Nkiwane, Tandeka C. (2002): "Observing the Observers" i Henning Melber (ed.): *Zimbabwe's Presidential Elections 2002. Evidence, Lessons and Implications*: 51-58. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.
- NOU 1995 nr. 5. *Norsk sør-politikk for en verden i endring: Rapport fra Nord-Sør/Bistandskommisjonen*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste (Norges offentlige utredninger).
- Nyhamar, Tore (2001): "Norsk utenrikspolitikk i en ny tid", kap. 7. i Jon Hovi og Raino Malnes (red.): *Normer og makt. Innføring i internasjonal politikk*. Oslo: Abstrakt Forlag AS.
- Nye, J.S. (2002): "Understanding International Conflicts – An Introduction to Theory and History." Harvard, USA: Longman.
- Nålsund, Jon Ivar (2002): *Intervju med forf.* 12. september.
- Putnam, Robert D. (1988): "Diplomacy and Domestic Politics. The Logic of Two-Level Games" i *International Organization* nr. 42 (3): 427-460.
- Ree, Rolf (2002): *Intervju med forf.* 10. oktober.
- Report on the 1980s Disturbances in Matabeleland and the Midlands (1997): Compiled by the Catholic Commission for Justice and Peace in Zimbabwe, mars
- Risse, Thomas m.fl. (1999): *The Power of Human Rights. International Norms and Domestic Change*. Cambridge University Press.
- Rosseau, Jean-Jaques (1996): *Afhandling om ulighedens opprindelse og grundlæggelse blandt menneskene*. København: Gyldendal.
- Ruud, Arild Engelsen og Kjerland, Kirsten Alsaker (2003): *Norsk utviklingshjelps historie 2. 1975 – 1989: Vekst, velvilje og utfordringer*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ruggie, J.G. (1998): *Constructing the World Polity. Essays on International Institutionalization*. London: Routledge.
- Simensen, Jarle (2003): *Norsk utviklingshjelps historie 1. 1952-1975: Norge møter den tredje verden*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Schumpeter, Joseph (1943): *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Unwin
- Selbervik, Hilde Beate (1995): *Et lite offer? En analyse av årsakene til det diplomatiske bruddet mellom Norge og Kenya i 1990*. Bergen: Chr. Michelsens Institutt.
- Sjursen, Helene (2000): *Coping – or not Coping – with Change: Norway in European Security* i ARENA Report No 7/2000: Redefining Security? The Role of the European Union in European Security Structures. Oslo: ARENA

- Stokke, Olav (1987): "Hovedlinjene i bistandspolitikken: Mål, strategier og prinsipper." Kap. 3 i Tore Linné Eriksen (red.): *Den vanskelige bistanden. Noen trekk ved norsk utviklingshjelps historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stokke, Olav (1992): "Mål, strategi og prinsipper for norsk bistand: Old bottles?" i Olav Stokke (red.): *Norsk nord-sør-politikk: Lever den opp til sitt rykte?* Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI Research Report nr. 163).
- Stokke, Olav (1995): "Aid and Political Conditionality: The Case of Norway", i Olav Stokke (ed.): *Aid and Political Conditionality*. London: Frank Cass.
- Storløkken, Kjell (2002): *Intervju med forf.* 4. september.
- Stormark, Kåre (2002). *Intervju med forf.* 26. februar og 20. september.
- Stortingsmelding nr. 19 (1995-96): *En verden i endring. Hovedtrekk i norsk politikk overfor utviklingslandene*. Oslo: Utenriksdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 34 (1986-87): *Om hovedspørsmål i norsk utviklingshjelp. Tilleggs melding til St.meld. nr. 36, 1984-85*. Oslo: Direktoratet for norsk utviklingshjelp.
- Stortingsmelding nr. 36 (1984-85): *Om enkelte hovedspørsmål i norsk utviklingshjelp*. Oslo: Departementet for utviklingshjelp.
- Speed, Jan (2002): *Intervju med forf.* 12. september.
- Sydnæs, Anne Kristin (2002): *Intervju med forf.* 17. oktober.
- Sørbø, Gunnar M. (1997): Norsk bistandspolitik i Knutsen, Sørbø og Gjerdåker (red.) (1997), *Norges utenrikspolitikk*. Oslo: Cappelen.
- Tamnes, Rolf (1997): *Oljealder 1965-1995*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thune, Henrik (2002): "TV-titteren" i Iver Neumann (red.): *Global politikk. Krig, diplomati, handel og nyhetsformidling i praksis: 237-307*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Thune, Henrik og Larsen, Torgeir (2000): "Utenrikspolitikk uten software. En teori om omdømme, populisme og andre politiske krefter i små staters utenrikspolitikk", i Geir Dale (m.fl) *Grenser for alt – kritiske perspektiver på norsk utenrikspolitikk: 70-89*. Oslo: Spartacus Forlag.
- Thurmann-Nielsen, Anne (2005): "Mugabe strammer grepet." *Artikkel i Dagbladet*, 5. april.
- Tvedt, Terje (1995): *Non-Governmental Organisations as Channel in Development Assistance - The Norwegian System*. Oslo: Utenriksdepartementet. Evaluation Report 3.95. Oslo: UD.
- Tvedt, Terje (1997): "Norsk utenrikspolitikk og de frivillige organsiasjonene" i Knutsen, Sørbø og Gjerdåker (red.) (1997), *Norges utenrikspolitikk*. Oslo: Cappelen.

-
- Tvedt, Terje (2003): *Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og makt – Den norske modellen. Makt- og demokratiutredningen 1998-2003*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Vollan, Kåre (2002): “*Zimbabwe: Presidential Elections 2002*” NORDEM rapport 05/2002. Oslo: Institutt for menneskerettigheter.
- Vollebæk, Knut (1998): “Norsk sikkerhetspolitikk i et Europa i endring”, *Internasjonal Politikk*, 1998, nr. 2, vol. 56.
- Waltz, Kenneth N. (1959): *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yin, Robert K. (1994): *Case Study Research*. London: Sage Publications.
- Østerud, Øyvind (1997): ”Between Realism and ”Crusader Diplomacy”: The Norwegian Channel to Jericho”. Kap. 5 i Andrew F. Cooper (red.): *Niche Diplomacy. Middle Powers after the Cold War*. Basingstoke: Macmillan.
- Østerud, Øyvind m.fl. (1997): *Statsvitenskapelig leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Østerud, Øyvind (2002): *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aalborg, Eivind (2002): *Intervju med forf.* 6. september.